

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ИСТОРИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

Том 98–99, 2005–2006

ANNUAIRE DE L'UNIVERSITE DE SOFIA „ST. KLIMENT OHRIDSKI“

FACULTE D'HISTOIRE

Tome 98–99, 2005–2006

САЩ И ЧЕХОСЛОВАШКИТЕ ГРАНИЦИ НА ПАРИЖКАТА МИРНА КОНФЕРЕНЦИЯ 1919 Г.

КРАСИМИРА МАРХОЛЕВА

Krasimira Marholeva. THE USA AND THE CZECHOSLOVAK BORDERS AT THE PARIS PEACE CONFERENCE, 1919

During the First World War the USA supported the territorial integrity of the Habsburg Empire and did not envisage the establishment of independent states on its place because of the fear of “balkanization” of the region. At the end of the war, when it became obvious that Austria-Hungary could not be detached from Germany, the American government adopted an anti-Habsburg policy and supported the national aspirations of its subjects peoples, in particular, the Czechs and Slovaks.

During the Paris Peace Conference, the American president Woodrow Wilson tried to realize his ideas about postwar Central Europe. In outlining the borders of Czechoslovakia, the American delegation tried to implement the national self-determination principle regarding the national minorities living within it. It confronted with the French position, which based its policy on the establishment of strong states in Central Europe. As a result, the French policy prevailed and the Czechoslovak State was established as multinational.

В развитието на всяка държава има преломни моменти. За САЩ това са първите две десетилетия на ХХ в., когато страната взема участие в Първата световна война, окачествено от някои историци като „революция“ в американската външна политика. Именно тогава САЩ започват да проявяват интерес и към проблемите на Централна Европа, която до този момент е *terra incognita* както за официалните правителствени кръгове, така и за обикновения американец.

Интересът на 28-ия американски президент Томас Удроу Уилсън (1856–1924)¹ към този регион датира още от преподавателските му години. Негова-

та военновременна политика към проблемите на Централна Европа, в частност към чехите и словациите, има двойствен характер. Макар да е смятан за най-големия защитник на малките централноевропейски народи, по време на Първата световна война той подкрепя териториалната цялост на Австро-Унгария. Тази негова прохабсбургска политика продължава чак до пролетта на 1918 г., т.е. само шест месеца преди края на войната, а нейното трансформиране в антихабсбургска се дължи не на пропагандата на подвластните народи на Дунавската империя, а на променената дипломатическа обстановка.

Участието на САЩ на Парижката мирна конференция е не само логичен резултат от включването им в Първата световна война, но е и отражение на стремежа на Удроу Уилсън да превърне страната в световен лидер, налагайки американското разбиране за следвоенното устройство на света. Самата Парижка конференция представлява, в по-широк аспект, сблъсък на Уилсъновия идеализъм с „*Realpolitik*“ на европейските държави по отношение на следвоенната реорганизация на Европа, а в своя централноевропейски аспект – явното разминаване между „реваншисткия“ национализъм на държавите – наследнички на Австро-Унгария и Уилсъновия принцип за национално самоопределение. Очакванията на американския президент за триумф на „новата дипломация“ се превръщат в трагедия, плод на редица вътрешно- и външнополитически фактори.

„Бащата“ на Чехословакия Томаш Гарик Масарик (1850–1937) още по време на войната издига идеи за следвоенното устройство на Централна Европа, които включват тясно икономическо, а в по-далечна перспектива и политическо сътрудничество на отделните народи под формата на федерация. Те се оказват илюзорни и обречени на неуспех още преди края на войната. Колкото и парадоксално да звучи, първите симптоми за краха на неговата програма се проявяват при учредяването на Централноевропейския съюз. Макар привидно да сплотява отделните народи от Централноевропейския регион, той показва и непреодолимите национални противоречия и конфликт на интереси между тях, които ще се проявят в още по-голяма степен по време на Мирната конференция и в междувоенния период.

Интересът на историците към политиката на Удроу Уилсън по време на Първата световна война датира още от междувоенния период. Тогава се появяват спомени на съвременници² и публикувани документи³ за военновременната му политика, както и за участието на САЩ на Парижката мирна конференция. В изследванията след Втората световна война се прави опит да се даде по-обективна оценка на външната политика на 28-ия американски президент в унисон с активната роля, която САЩ започват да играят на световната политическа сцена⁴.

Съветската историография анализира политиката на У. Уилсън през призмата на марксистко-ленинската идеология, т.е. там липсва обективна

оценка⁵. Публикациите от края на 80-те години⁶ качествяват политиката на американския президент по време на Парижката мирна конференция като „дипломатически Вердюн“.

Участието на САЩ във войната присъства като проблематика и в българската историография. Предмет на научни изследвания са мирната програма на президента Удроу Уилсън по време на Първата световна война и американското участие на Мирната конференция⁷, както и военновременните отношения между САЩ и държави от съглашенската коалиция⁸. Балканската политика на САЩ в разглеждания период също присъства в научните разработки на българските историци и по-специално отношенията между последната и България⁹. През 80-те години се появиха публикации, в които се проследяват основните тенденции в американската външна политика през XIX и първото десетилетие на XX в.¹⁰

Разпадането на Австро-Унгария в края на Първата световна война е обект на научен интерес в американската¹¹, италианската¹², английската¹³, френската¹⁴, унгарската¹⁵, чешката¹⁶, сръбската¹⁷ историография. Чешката се спира по-подробно на задграничната съпротива на нейните народи, политиката на Антантата към нея по време на световния конфликт, както и неуспешните опити за федерализация на Централноевропейския регион. Американската историография анализира политиката на САЩ към Източна и Централна Европа по време на войната, а сръбската проследява разпадането на многовековната империя през призмата на отношенията САЩ – Италия през посочения период. В унгарската се разглежда ролята на общественото мнение и пропагандния фактор, докато във френската и английската се акцентира върху преговорите за сепаративен мир.

Съветската историография представя разпадането на Австро-Унгария като резултат от вътрешни причини (класовата борба, социалното недоволство)¹⁸ или вследствие на влиянието на болшевишката революция върху „угнетените народи“ на Хабсбургската империя¹⁹. В чехословашката марксистка историография се разглеждат вътрешнополитическите аспекти в създаването на Чехословакия²⁰ или се лансира схващането, че не „обсипаното със звезди знаме, а червената звезда на Великата октомврийска социалистическа революция вдъхновила чехите в борбата им срещу Австро-Унгария“²¹.

В българската историография част от изследователите²² разглеждат разпадането на Австро-Унгария в контекста на събитията, които се наблюдават в Източна и Централна Европа по време и в края на Първата световна война, а именно – разпадането на многонационални империи като Руската и Османската, докато други²³ – в резултат на „външнополитически грешки и колебливост, без да се подценяват съществуващите международни противоречия“.

Научните изследвания на българските историци, посветени на създаване-

то на Чехословакия, са малко²⁴. В тях се акцентира върху емигрантската дейност на Т. Масарик и политиката на Съглашението спрямо Австро-Унгария по време на войната и на Парижката мирна конференция.

Политиката на Съглашението и САЩ спрямо Чехословакия на Парижката конференция отдавна е привлякла вниманието на изследвателя. Първите публикации датират от междувоенния период²⁵ и в първите години на Втората световна война²⁶. Появяват се спомени на преки наблюдатели²⁷ или участници в Мирната конференция²⁸. От 40-те години на ХХ в. са и първите сериозни изследвания за разпокъсването на историческите земи на Унгария²⁹.

Въпросът за чехословашките граници намира място най-вече в унгарската историография³⁰, където се засяга и проблемът за следвоенната реорганизация на Централна Европа, в частност разпокъсването на Унгария. В изследванията на унгарските историци от 80-те години³¹ се лансира тезата, че Трианонският договор е „продукт на европейския национализъм“, но най-вече „триумф на пропагандата“. В английската историография от същия период³² се разглежда не само мястото на чехословашката кауза за независимост във военновременната британска външна политика, но се излагат гледните точки на представители на британската общественост за следвоенната реорганизация на Централна Европа. Чешката историография от ХХI в.³³ проследява не само разпокъсването на земите на короната на св. Стефан на Парижката конференция в края на войната, но и отделя голямо внимание върху вътрешно- и външнополитическото развитие на Унгария в междувоенния период.

Целта на изследването е да се проследи политиката на САЩ при очертаване на границите на Чехословакия преди и по време на Парижката мирна конференция. Годината 1919 е маркирана като горна хронологична граница поради няколко причини: 1) американската делегация участва активно на Парижката мирна конференция до лятото на 1919 г., а в края на с.г. напуска Париж; 2) Границата между Чехословакия и Унгария се фиксира през лятото на 1919 г. на Парижката мирна конференция и в този си вид е включена в Трианонския договор през 1920 г. САЩ не взимат участие на последвалата Конференция на посланиците, която не внася никакви корекции. В настоящото изследване тя няма да бъде разглеждана, тъй като проблемът вече е подробно изследван в българската историография³⁴.

САЩ, ЧЕХОСЛОВАШКАТА КАУЗА ЗА НЕЗАВИСИМОСТ И РАЗПАДАНЕТО НА АВСТРО-УНГАРИЯ (1914–1918)

САЩ се появяват на международната политическа сцена в края на ХIХ в., показвайки амбициите си да станат член на „клуба на Великите сили“³⁵. Наред с „доктрината Монро“, „изолационизма“, политиката на „отворените вра-

ти“, важен елемент от американската външна политика е идеята за „предопределение на съдбата“ – американците живеят с убеждението, че са богоизбран народ, на когото е отредено да доминира и да се бори срещу тиранията, олицетворявана, според тях, от Стария свят. Те мислят, че техните политически институции са по-съвършени от тези на другите народи, затова се чувстват задължени да ги „пренесат“ в чужбина. Оттук и лансираната теория за изключителността и преимуществото на държавните институции на САЩ³⁶.

Външнополитическите интереси на страната са насочени в няколко направления – Латинска Америка, Далечния изток (Китай), а стратегическите и търговските са в посока Европа, Канада, Мексико. В края на XIX в. в Тихоокеанския регион и Атлантика американските интереси се сблъскват с тези на Германия. Американският президент Теодор Рузвелт предупреждава, че последната е потенциална заплаха за САЩ и рано или късно страната му ще влезе във военен конфликт с нея³⁷. За разлика от него У. Уилсън е на мнение, че САЩ трябва да сключат тесен съюз с Великобритания и Германия.

Другата голяма централноевропейска държава, Хабсбургската империя, не присъства във външнополитическата стратегия на САЩ в довоенния период. Контактите между двете страни са предимно в сферата на търговията и културата. Интересът към Централна Европа намира отражение главно в изследванията на американски учени – Хърбърт Милър, Арчибалд Кулидж, Уил Монро. За обикновения американец многонационалният характер на Хабсбургската монархия е непознат като факт, макар в навечерието на Първата световна война в САЩ да живеят значителен брой имигранти от Австро-Унгария.

Избухването на Световната война не променя нищо в отношенията между Австро-Унгария и САЩ. Последните не я смятат за потенциален съюзник или враг, затова през първите години на военния конфликт нямат изработена конкретна политика спрямо нея. Макар и смятана за европейска Велика сила, тя не е толкова важен политически фактор на световната сцена. Красноречив е и фактът, че „пътуващият посланик“ на У. Уилсън полк. Хауз никога не посещава Виена. Американските военни кореспонденти повече се интересуват от Западния фронт или Германия, отколкото от другите държави от Централните сили.

Подвластните австро-унгарски народи още от самото начало на войната започват пропагандна кампания в Западна Европа, насочена срещу империята на Хабсбургите. Чехите и словаците не правят изключение – през 1915 г. известният чешки професор от Карловия университет и лидер на Реалистичната партия Томаш Масарик поставя началото на чешко-словашката задгранична съпротива срещу империята на Хабсбургите заедно с Едвард Бенеш³⁸ и със словака Милан Шефаник³⁹, създавайки Чехословашкия национален съвет (ЧНС) в Париж. Сътрудничеството на Т. Масарик и Е. Бенеш е една от отличителните черти на чехословашката задгранична съпротива. Подоб-

но сътрудничество не може да се наблюдава в полското и в югославянското движение.

ЧСНС си поставя за цел да убеди държавите от Съглашението, че старата империя е изчерпала своята историческа роля и е в техен интерес да подкрепят независимостта на малките централноевропейски народи, които ще послужат като надеждна бариера срещу „Drang Nach Osten“ и германската мечта за „Mitteleuropa“.

В своята програма Т. Масарик лансира концепцията за съществуването на един чехословашки народ, ръководейки се от няколко съображения. На първо място, това е неговото дълбоко вътрешно убеждение, че словаците са клон на чешката нация. Наред с това, ако чехите и словаците бъдат представени като два отделни народа, Съглашението едва ли ще приеме идеята една многонационална държава (Хабсбургската) да бъде заменена с друга (Чешко-словашка, да не говорим за 3-милионното германско малцинство)⁴⁰.

Националните аспирации на чехи и словаци за пръв път намират място в официалната декларация на Съглашението от 10 януари 1917 г. благодарение на дипломатическите сондажи на Е. Бенеш в Ке д'Орсе. В нея се заявява, че между военните му цели е и „освобождение на италианците, славяните, румънците и чехо-словаците от чужда власт“⁴¹. Макар това да се смята за политически успех на ЧСНС, от последвалите събития става ясно, че под термина „освобождение“ Съглашението разбира по-скоро автономия, отколкото независимост. То не желае разпадането на Австро-Унгария и я смята за надежден гарант за запазване баланса на силите в Европа. Идеята за създаване на малки държави на нейно място по-скоро се разглежда като заплаха за бъдещия мир, отколкото като гаранция за следвоенната стабилност на Стария континент.

Американският президент У. Уилсън също подкрепя запазването на Хабсбургската империя. Още от самото начало на войната той предлага да влезе в ролята на посредник за нейното прекратяване. В поредица от речи през 1916 и 1917 г. У. Уилсън изразява своето виждане за принципите, въз основа на които трябва да бъде изграден бъдещият мир и лансира концепцията на националното самоопределение: „Всеки народ има право да избере под чий суверенитет да живее“⁴²; „Не може и не трябва да има продължителен мир, който не приема принципа, че властта на правителствата произтича от съгласието на управляваните и никъде не съществува право народи да преминават от една власт под друга, сякаш са собственост“⁴³.

Страховете на управляващите във Виена заради лансираната концепция на „национално самоопределение“ са напълно неоснователни – под този термин У. Уилсън разбира „самоуправление“, а не „независимост“. Макар да се обявява в защита на правата на малките народи, той отказва да подкрепи разделяне на Австро-Унгария и създаване на суверенни държави на нейно място поради страха от „балканизация“ на Централна Европа. Затова, пред-

вид прохабсбургската политика на САЩ, на пръв поглед изглежда необясним фактът, че чехите и словациите ги смятат за най-ревностния защитник на малките централноевропейски народи. Причината за този идеализиран образ на северноамериканската република трябва да се търси във фразеологията на речите на У. Уилсън – те не са точно формулирани и могат да бъдат тълкувани по всякакъв начин заради своята двусмисленост⁴⁴.

Декларираното от Германия намерение да поднови неограничената подводна война е една от причините САЩ да ѝ обявят война на 6 април 1917 г. Февруарската революция в Русия и падането на царския режим дават на У. Уилсън морално оправдание да заяви, че войната срещу Германия трябва да се разглежда като кръстоносен поход в името на демокрацията, борба между демократичните държави, за каквито се смятат съглашенските държави, и теокрацията и милитаризма, олицетворявани от Германия⁴⁵.

САЩ обявяват война на Австро-Унгария едва половин година по-късно в резултат на две външнополитически събития – болшевишката революция, която засилва германските позиции на Изток, и създаването на Върховния военен съвет (ВВС) в Рапало през ноември с.г. След като стават член на ВВС, САЩ се оказват в куриозна ситуация – съветът изработва военни планове срещу Австро-Унгария и Германия, а САЩ не са във война с първата. На 4 декември У. Уилсън препоръчва на Конгреса да обяви война на Австро-Унгария, като същевременно подчертава нежеланието си за нейното разделяне: „Ние по никакъв начин не желаем да реорганизираме Австро-унгарската империя. Не е наша работа да се месим в икономическото и политическото ѝ развитие“⁴⁶.

Друга сериозна индикация, че У. Уилсън подкрепя Австро-Унгария, са 14-те точки, обявени на 8 януари 1918 г., смятани за неговата най-детайлна военновременна програма за мир. Три от точките са посветени на Централна Европа, което свидетелства за нарасналия интерес към нея от страна на американското правителство. Точка 10. се отнася за Австро-Унгария: „Народите на Австро-Унгария, чието място сред народите по света желаем да видим гарантирано и обезпечено, трябва да получат най-свободна възможност за автономно развитие“⁴⁷.

Освен че отказват да подкрепят разпадането на Австро-Унгария, Съглашението и САЩ се опитват да я извадят от войната чрез сключване на сепаративен мир. Първите преговори се водят между американския посланик във Виена Фредерик Пенфийлд и австро-унгарския външен министър Отокар Чернин. Последният заявява, че Хабсбургската империя може да започне преговори за мир само едновременно със своите съюзници и отхвърля идеята да скъса съюза с Германия. Следващите преговори между Съглашението и Австро-Унгария започват през април 1917 г. с посредничеството на шурей на император Карл I Сикст Бурбонски, но са провалени от Италия, която настоява да получи земите, обещани ѝ в Лондонския договор (26 април 1915 г.).

Към края на януари 1918 г. в Швейцария се провеждат последните преговори за мир между американския представител проф. Джордж Херън и австрийския професор Хайнрих Ламаш. Те показват желанието на император Карл I да се откъсне от „пруското“ влияние и да приложи концепцията на американския президент за национално самоопределение чрез създаване на конфедерация от държави в рамките на Австро-Унгария⁴⁸.

По ирония на съдбата самата австро-унгарска дипломация „помага“ на подвластните си народи. През април 1918 г. избухва т.нар. Сикстова афера⁴⁹ – френският премиер Ж. Клемансо публично разкрива тайните преговори между Съглашението и австро-унгарския император Карл Хабсбургски, с което дискредитира последния в очите на германците. В резултат на аферата Австро-Унгария е принудена да сключи тесен икономически и военен съюз с Германия, който на практика прави невъзможни по-нататъшни преговори за сепаративен мир.

Избухването на Сикстовата афера се оказва повратен момент в политиката на Съглашението и САЩ спрямо Австро-Унгария. Съглашенските и американските политици си дават сметка, че е безсмислено да продължат преговорите за сепаративен мир, при който да се запази целостта на Хабсбургската империя. Така те приемат другата възможна алтернатива – подкрепа на аспирациите на подвластните народи на империята⁵⁰. Ясен знак за това е официалната декларация на Съглашението в началото на юни: „Създаването на обединена и независима полска държава със свободен излаз на море е едно от условията за продължителен и справедлив мир [...] Съглашенските правителства изразяват своята подкрепа към националните стремежи за освобождение на чехословашката и югославската нация“⁵¹. Държавният секретар също излиза с официална декларация: „Правителството на Съединените щати [...] подкрепя националните аспирации на чехословаците и югославяните“⁵². По същото време У. Уилсън споделя в частен разговор, че след Сикстовата афера няма друг избор освен да подкрепи австро-унгарските народи в борбата срещу собственото им правителство⁵³.

Кулминация на антихабсбургската пропаганда в САЩ е идването на Томаш Масарик в страната през май 1918 г. Неговата цел е да получи признание за чехословашката независимост от американското правителство. При посещението си в Питсбърг той заявява, че „ще се създаде свободна Чехия и свободна Словакия“. В книгата си „Нова Европа“ чешкият лидер очертава и устройството на бъдещата чехословашка държава: „Чехословашката държава несъмнено ще бъде република [...] чешкият и словашкият народ е зрял за република. От векове сме отвикнали да имаме крал, Хабсбургите винаги са ни били чужди“⁵⁴. Конкретен израз на чешко-словашкото сътрудничество в САЩ става подписаната на 31 май Питсбъргска спогодба между Т. Масарик и Словашката лига. В нея се посочва, че в бъдещата чехословашка държава

словашките земи ще получат автономия – ще имат собствена словашка администрация, словашкият език ще бъде официален в съда и училищата⁵⁵.

Стъпването на Т. Масарик на американска земя става в изключително подходящ момент, защото по същото време действията на чехословашкия корпус в Русия допринасят за превръщането му във важен фактор в политиката на Съглашението. Той става важен елемент от съглашенската стратегия на Изток, тъй като се оказва единствената голяма военна сила, която може да възстанови Източния фронт. Давайки си сметка за това, Е. Бенеш поставя условие, че ако корпусът остане в Русия, Съглашението трябва официално да признае справедливите аспирации на чехи и словаци за национална независимост.

На 30 юни френското правителство признава ЧСНС „за върховен орган, изразяващ интересите на народа, и като първообраз на бъдещото чехословашко правителство“⁵⁶, а на 9 август британското правителство издава официална декларация, с която признава ЧСНС за „Върховен орган на чехословашките национални интереси и настоящ представител на бъдещото чехословашко правителство“ с върховна власт над трите армии⁵⁷.

През август 1918 г. У. Уилсън се съгласява чехите и словаци да се признаят въз основа на заслугите им в Русия, а не заради справедливите им аспирации, тъй като тогава ще се създаде прецедент, от който ще се възползват останалите народи на Австро-Унгария, както и тези, които са част от други империи, с които САЩ са съюзници във войната. На 3 септември 1918 г. американското правителство излиза с официална декларация, че „признава Чехословашкия национален съвет за де факто воюващо правителство“⁵⁸.

В средата на октомври 1918 г. Е. Бенеш информира съглашенските правителства, че ЧСНС е съставил временно правителство на Чехословашката република със седалище в Париж⁵⁹. Едновременно с това чешките политици в емиграция извършват акредитация на чешки и словашки представители в съглашенските столици⁶⁰. ЧСНС даже започва преговори със САЩ за отпускане на заем на бъдещата чехословашка държава⁶¹. Чешка делегация начело с К. Крамарж заминава за Женева да преговаря с представителите на чешката и словашката емиграция. От името на ЧСНС в Париж участва Едвард Бенеш (Т. Масарик по това време е в САЩ). По време на преговорите се обсъждат въпросите относно бъдещото устройство на Чехословашката държава. Идеята на К. Крамарж за монархия не среща подкрепа. Решено е Чехословакия да стане република. В Женева се обсъжда и въпросът за състава на първото чехословашко правителство. За поста премиер е издигната кандидатурата на К. Крамарж. В чехословашкото правителство в изгнание, обявено на 18 октомври, словаци са предствени чрез словака Милан Шефаник като министър на войната. Друг словак, Вавро Шробар, става член на Пражкия национален комитет⁶². След приключване на преговорите делегатите му публи-

куват заявление, в което се казва: „Ние провъзгласяваме, че чехословашката нация завинаги скъсва връзките си с Виена и Будапеща и няма да престане да се бори, докато не постигне пълна свобода на четирите си исторически провинции. Представителите на чехословашката нация по-нататък заявяват, че не съществува и никога няма да съществува съюз между нацията и династията на Хабсбургите“⁶³.

Макар Съглашението и САЩ вече да са изоставили идеята за запазване целостта на Австро-Унгария, австрийските управляващи правят опити да спасят империята чрез нейната реорганизация на федерална основа. На 16 октомври император Карл I издава манифест за превръщане на Цислейтания „[...] във федеративна държава, където всеки народ ще образува свое държавно образувание“, подчертавайки, че „целостта на земите на унгарската корона“ няма да бъде засегната от реформата⁶⁴. Манифестът се появява твърде късно, а основната му слабост е, че реорганизацията не важи за унгарската част, тъй като, полагайки конституционната си клетва като унгарски крал в края на 1916 г., Карл I гарантира ненамеса във вътрешните работи на Транслейтания. Това означава, че словашкият въпрос (включване на словашките земи в състава на бъдеща чехословашка държава) не може да бъде решен.

За да обезсмисли манифеста на австро-унгарския император, Т. Масарик подготвя чехословашката декларация за независимост, в която отхвърля австрийските планове за федерализация с аргумента, че „федерализирането на държави и народи предполага даването на свобода и демокрация“⁶⁵. В писмо до американския президент от 18 октомври той посочва, че е принуден да публикува Декларацията заради „австрийските мирни сондажи“ и заради „псевдофедерацията, която цели да заблуди света“⁶⁶.

Манифестът на Карл I и Вашингтонската декларация на Т. Масарик не повлияват върху вече взетото решение от страна на У. Уилсън, който обявява: „Съединените щати признават, че [...] ЧСНС е де факто воюващо правителство [...] Следователно президентът не може да приеме автономия [...] като основа за мир, така че не той, а чехо-словаците ще решат своето бъдеще“⁶⁷. Друго доказателство за признаване правото на чехите и словаците за независимост от американското правителство е „Официалният коментар“ на 14-те точки на У. Уилсън, написан от У. Липман и Ф. Коб по искане на полк. Хауз. Ревизираната т. 10., в която се споменава за автономия на австро-унгарските народи, звучи по следния начин: „Това предложение вече е невалидно, тъй като вече съществува Чехословакия. Независимост на Словакия означава разчленяване на северозападните части на Унгария“⁶⁸.

Когато на 28 октомври в Прага става известно за нотата на новия австро-унгарски външен министър Г. Андраши към правителството на САЩ, улиците на Прага се изпълват с хиляди хора, свалящи австрийските знамена и нас-

тояващи за провъзгласяване на чешката независимост. Вечерта създаденият през лятото на 1918 г. в Прага Национален комитет (НК) приема документ, получил по-късно названието Първи закон на Чехословашката държава. В него се обявява създаването на независима чехословашка държава. В точка първа се заявява, че държавната форма на управление ще бъде определена по-късно след съгласуване с Чехословашкия национален съвет в Париж, а дотогава върховната власт ще се представлява от НК⁶⁹. Когато в Словакия идва новината за провъзгласяване на Чехословашката държава в Прага, на 30 октомври в Турчански Мартин Словашкият национален съвет приема декларация, в която се подчертава, че в езиково и културно отношение словашката нация представлява част от единната чехословашка нация. Словашкият национален съвет се обявява за единствения орган, упълномощен да говори от името на словашкия народ на предстоящата мирна конференция⁷⁰.

На 29 октомври Виена отговаря, че приема „мнението на президента за правата на народите в Австро-Унгария, особено на чехите и словаците и югославяните“ и настоява за сключване на примирие⁷¹. Т. Масарик се опасява, че по-нататъшната размяна на ноти с Хабсбургската империя би затвърдила правото ѝ да преговаря от името на другите народи. Затова той изпраща меморандум на У. Уилсън, в който посочва, че нотата е доказателство за неискреността на управляващите във Виена. Приемайки предишната нота на президента, те на практика признават ЧСНС за правителство и следва да преговарят с него, а не с американския президент⁷². Секретарят Хюстън споменава за заседанията на Уилсъновото правителство от 29 октомври 1918 г.: „Обсъждаше се австрийската нота (на Андраши), искаща примирие. Изтъкна се и фактът, че Чехословакия вече е представена от Масарик в Париж“⁷³. На 31 октомври У. Уилсън решава да не праща отговор до Австро-Унгария. Дипломатически и политически решението му означава края на империята, тъй като отказва да преговаря с правителство на държава, която, според него, вече не съществува.

ДУНАВСКИЯТ РЕГИОН В КРАЯ НА 1918 Г. – ОТ ИДЕЯТА ЗА ФЕДЕРАЦИЯ КЪМ НЕИЗБЕЖНАТА „БАЛКАНИЗАЦИЯ“

Новата политика на Съглашението спрямо Австро-Унгария се оказва „катализатор“ за националните вълнения в самата империя и даването на този своеобразен „картблани“ на подвластните народи от страна на съглашенската коалиция на практика минира империята отвътре и ускорява нейното разпадане. На 21 октомври германските депутати в райхсрата провъзгласяват присъединяването на Австрия към Германия. На 25 октомври в Будапеща се създава Национален съвет начело с граф Михай Каройи. Издигат се искания

за независима Унгария, незабавно сключване на сепаративен мир, отхвърляне на съюза с Германия⁷⁴. На 27 октомври румънският Национален съвет в Трансилвания обявява присъединяването си към Румъния, на следващия ден чешките политици в Прага обявяват създаването на чехословашка държава, на 29 октомври Хърватското областно събрание провъзгласява присъединяването на Хърватия към Кралството на сърби, хървати и словенци. На 31 октомври и украинците от Галиция се отделят от монархията⁷⁵.

Разпадането на Австро-Унгария в края на октомври 1918 г. поставя на преден план въпросът как да бъдат разделени земите на империята и на какъв принцип да бъдат прокарани границите между появилите се на нейно място държави. Нещата се усложняват от факта, че по време на войната Съглашението в редица тайни договори, сключени с държавите от региона, вече им е обещало земи от Австро-Унгария, към които имат претенции и други народи.

Полк. Хауз отбелязва в дневника си от 24 септември, че У. Уилсън „няма представа как да постъпи с Австро-Унгария или как империята ще бъде разделена“⁷⁶. Американският президент смята, че очертаването на границите между държавите – наследнички на Австро-Унгария трябва да стане на предстоящата мирна конференция. Протокол от заседание на Комисията по външна политика към Сената на 19 август 1919 г. хвърля светлина върху американското виждане за характера на издадените декларации в подкрепа на независимостта на австро-унгарските народи. Американският президент посочва, че Съглашението и САЩ са признали ЧСНС, Полския и Южнославянския национален съвет за временни представители на съответните народи, т.е. признаването се смята за неофициално и няма международен характер⁷⁷.

За разлика от президента държавният секретар Р. Лансинг има вече конкретни планове за Централна Европа. В края на септември 1918 г. той изработва меморандум от 12 точки, в който очертава своето виждане как трябва да изглежда политическата карта на региона след войната. Според държавния секретар на мястото на Австро-Унгария трябва да се създадат независима Полша, която да обхваща всички полски земи, разделени между Русия, Германия и Австрия; независима Чехословакия, която да включва земите на чешката корона (Бохемия, Моравия и Силезия) плюс словашките земи; Южнославянска държава, в която трябва да влязат Хърватия, Славония, Далмация, Босна и Херцеговина, Сърбия и Черна гора; Карпатска Украйна трябва да влезе в състава на една бъдеща руска федерация, а Трансилвания да се присъедини към Румъния; Унгария да се отдели от Австрия, която трябва да обхваща историческите си граници и евентуално да стане част от следвоенна Германия⁷⁸. От меморандума става ясно, че вижданията на Р. Лансинг за следвоенното устройство на Европа включват създаване на напълно независими държави.

Подобно на държавния секретар, Анкетната комисия също представя плановете за следвоенната реорганизация на Централна Европа. Първият детайлен проект се появява още през май 1918 г., непосредствено след избухването на Сикстовата афера. Той е озаглавен „План за реорганизиране на Централна Европа, 1918. Федерализацията на Австро-Унгария в настоящите ѝ граници“. Той предвижда създаването на федерация от 6 части, чиито граници са начертани въз основа на исторически и политически принципи – Унгария, Австрия, Югославия, Бохемия, Полша и Трансилвания. Комисията признава, че във всяка от държавните образувания ще има голям брой малцинства. Така например Унгария, която ще е значителна по площ, ще бъде населявана още от славянско, германско и румънско население. Трансилвания ще има значително унгарско и германско малцинство. В Полша положението няма да е по-различно – освен поляците, които ще бъдат мнозинство, в страната ще живеят още германци, румънци и украинци. На свой ред Бохемия ще включва 60% чехи, 30% германци и полско население. При очертаване на нейната територия американските експерти не включват словашките земи, които е предвидено да останат в пределите на Унгария.

Събитията в Централна Европа от лятото и есента на 1918 г. показват, че подобен план за реорганизиране на региона е „мъртвороден“ – отделните народи, в това число чехите и словациите, се обявяват за напълно независимо съществуване. Тези политически реалности са отразени във втория меморандум на Анкетната комисия от октомври с.г. и се доближават до вижданията на държавния секретар. Макар в него да се предвижда появата на напълно независими държави на мястото на Австро-Унгария⁷⁹, в същото време се посочват и отрицателните последици от разпадането на Дунавската империя: „Комисията, натоварена с изучаването на този проблем, е принудена да стигне до заключението, че предложените граници на държавите, възникнали на територията на Хабсбургската империя, са незадоволителни като международни граници на суверенни държави. Оказа се невъзможно да се одобрят такива гранични линии, които да бъдат едновременно справедливи и практични. Като пример за несправедливо решение може да бъде изтъкнат фактът, че една трета от територията на Чехословашката държава ще бъде населена с чуждо за страната население. Другият пример е поставянето на една четвърт от унгарците под чужда власт“⁸⁰.

Съглашението също няма никакви конкретни плановете как да се разделят земите на разпадналата се Хабсбургска империя. Британците признават аспирациите на народите от Централна Европа не въз основа на някаква предварително начертана програма, а в резултат от събитията от пролетта на 1918 г. Още през май с.г. Робърт Сесил дава да се разбере, че британското виждане за освобождение на потиснатите народи от австро-унгарска власт не включва пълното разпадане на империята и създаване на напълно независими дър-

жави, а федерация от държави, която трябва да се окаже надеждна бариера срещу евентуален германски и руски натиск⁸¹. В меморандум от началото на август 1918 г. британският политик изразява съмнения дали „нова Европа“, т.е. възникването на няколко славянски държави, ще бъде по-миролюбива от „старата Европа“ и предлага федерализация на Хабсбургската империя като начин за предотвратяване „балканизацията“ на региона⁸². Подобни опасения има и служителят във Форин офис Лио Еймъри, който в меморандума си от края на октомври 1918 г. се обявява срещу създаване на независими държави на мястото на Австро-Унгария – нейното унищожение ще доведе до нестабилност в този регион, което само по себе си е предпоставка за друга война. Затова според него: „Трайна стабилност може да се постигне най-добре чрез създаване на една Дунавска конфедерация, в която да влязат Австрия, Бохемия, Унгария, Югославия, Румъния и вероятно България. Важно е да се разбере, че каквито и нови образувания да се създадат на мястото на Австро-Унгария, те не трябва да бъдат независими. Да създадем нови изкуствени държави, водени от максимата „всичко за победителя“, това е все едно да създадем нова и по-лоша версия на Балканския полуостров. Най-добрата политика е реорганизация на региона въз основа на националния принцип чрез създаването на съюз, който ще включва цялата Австро-унгарска империя (без Галиция и Буковина), Румъния, Сърбия и България. В подобен съюз отделните народи ще решат националните противоречия помежду си и ще имат възможност за развитие“⁸³.

В случая британските и американските възгледи за бъдещето на Дунавския регион съвпадат. И двете страни препоръчват създаване на федерация на дунавските народи, явно изхождайки от собствения си опит – британската система на доминионите и федералното устройство на САЩ.

Подобно на американци и британци, Томаш Масарик подкрепя идеята за тясно сътрудничество между държавите – наследнички на Австро-Унгария. Той разглежда подобно сътрудничество само в икономическата сфера, и то след решаване на териториалните противоречия между тях. Чешкият лидер не изключва то да прерасне в политическо, т.е. да се създаде Асоциация на Дунавските държави. Като предпоставка за осъществяването на тази идея той посочва необходимостта от пълна независимост на държавите – наследнички. В този смисъл е и едно негово изказване: „Тези, които вярват, че можем да формираме федерални връзки с австрийци и унгарци, показват, че не могат да разберат логичните резултати от войната. Една Дунавска конфедерация по подобие на дуалистичната Австро-Унгария – не искаме това при никакви обстоятелства“⁸⁴.

Вижданията на Т. Масарик за следвоенно сътрудничество на централно-европейските народи намират своето отражение в създадената организация Централноевропейски съюз (ЦЕС) през септември 1918 г. в Ню Йорк. Спо-

ред Х. Милър първостепенна задача на ЦЕС е да се „подготви почвата“ за създаване на Дунавска федерация. В писмо до него Т. Масарик посочва, че създаването на ЦЕС има „голямо политическо значение, тъй като ще постави на преден план националните проблеми в Източна Европа“, „ще допринесе за по-близкото сътрудничество между различните народи“ и ще подготви пътя за мирната конференция“⁸⁵. По предложение на И. Падеревски Т. Масарик става неин председател⁸⁶. Това е първият случай, когато представители на 7-те подвластни народа на империята загърбват различията си и се срещат обединени от общата цел – война до края срещу общия им враг. На свиканото на 26 октомври във Филадельфия събрание на ЦЕС се приема „Декларация на общите цели“. В нея се издигат няколко основни принципа: 1) всяко правителство упражнява властта си в съгласие с управляваните; 2) народите имат право да изберат такова управление, което да отговаря на техните интереси; 3) всички държави са свободни да издигнат принципи, според които ще се развиват, без това да бъде в ущърб на другите държави; 4) отказ от тайна дипломатия; 5) между държавите трябва да има тясно сътрудничество в интерес на световния мир; 6) създаване на Общество на народите⁸⁷.

В декларацията няма нищо ново и оригинално, това е едно своеобразно повторение на речите на У. Уилсън за следвоенната реорганизация на Европа⁸⁸. Няколко дни по-късно Т. Масарик изпраща на американския президент копие от декларацията, посочвайки, че целта на създаването на ЦЕС е да се предложи алтернатива на германския план за Централна Европа. Така ще се парира германската експанзия на Изток. Чешкият лидер посочва, че първо условие за реорганизацията на Централна Европа е разрушаването на Австро-Унгария⁸⁹.

На събранието във Филадельфия се повдига въпросът за федерализацията на Централна Европа. Според чешкия лидер в настоящия момент е рано да се мисли за многонационална федерация. След войната усилията на отделните народи ще бъдат съсредоточени в конституиране на новопоявилите се държави и затова на този етап не е уместно да се обединяват. Въпреки това, той смята, че междудържавното сътрудничество ще бъде първата стъпка към една бъдеща централноевропейска федерация.

Още във Филадельфия обаче първоначалният ентузиазъм отстъпва място на възраждащите се национални противоречия сред народите на разпадащата се империя – конфликтът между украинци и поляци, сблъсъкът на интереси между италианци и южни славяни за Адриатика. Тези противоречия решават съдбата на ЦЕС – той се разпада скоро след края на войната⁹⁰.

Политиката на Франция спрямо Централна Европа е подчинена на създаване на достатъчно жизнеспособни държави – Полша, Чехословакия и Югославия, на мястото на Австро-Унгария, която е играла традиционната роля на бариера срещу германската експанзия. В същото време френските

политици са обезпокоени от развоя на събитията в самата Австрия. Живеещите в нея германци се обявяват за обединението ѝ с Германия. Френското правителство се опасява, че Германия може да излезе от войната по-голяма и по-силна, отколкото когато е влязла в нея. На 30 октомври в разговор с френския президент Р. Поанкаре Жорж Клемансо дава да се разбере, че не желае Южна Австрия да се присъедини към Германия. Но от друга страна, както френският президент посочва, министър-председателят няма „план за бъдещето на Централна Европа“⁹¹.

Причината Съглашението да няма изработено становище относно австро-унгарския проблем се крие в обстоятелството, че вниманието му е изцяло съсредоточено към Германия. Когато на 30 октомври В. Орландо пристига в Париж с новината, че император Карл I в телеграма до италианското Върховно командване настоява за „незабавно прекратяване на военните действия“, Съглашението вижда в това необорим аргумент, който ще принуди Германия да приеме условията за примирие. Дейвид Лойд Джордж заявява: „[...] би било голямо предимство да се споразумеем с Австро-Унгария, преди да се заемем с Германия“. „Предлагам тези условия да бъдат предадени незабавно на Австрия. Ние трябва да действаме преди президентът Уилсън да има време за отговор“⁹². Това е първият знак за нарастване на разногласията сред съюзниците относно военните цели и бъдещия мир. Те се проявяват на срещата на ВВС на 29 октомври – 3 ноември във Версай, на която се обсъждат условията за примирие с Австро-Унгария. Като представител на У. Уилсън там отива полк. Хауз. Най-големият проблем, който стои пред американското правителство, е да накара Съглашението да приеме 14-те точки като база за примирието и бъдещия мир. Наред с това У. Уилсън не желае да приеме тайните договори и настоява САЩ да играят доминираща роля при бъдещите преговори за мир. С изключение на точка 2. Англия е склонна да приеме останалите, но не и Франция и Италия. Това означава първата да не получи добри стратегически граници на Изток, а втората да не може да вземе териториите от Австро-Унгария, обещани ѝ през 1915 г. Още на първата среща със съглашенските политици полк. Хауз си дава сметка за неизбежните възражения на Сидни Сонино срещу т. 9., което става факт още същия ден. Италианците даже връчват меморандум, в който изтъкват исторически, географски, военни, културни и етнически аргументи в полза на претенциите си за източния бряг на Адриатика. В отговор на отказа на Съглашението да приеме 14-те точки като основа за примирието У. Уилсън заплашва, че ще сключи сепаративен мир с победените държави. След приемането им полк. Хауз докладва на американския президент за „голямата му дипломатическа победа“ на 5 ноември, без да си дава сметка, че Съглашението няма да се съобразява с тях. Очевидно У. Уилсън все още си прави илюзии, че западните съюзници, изтощени от войната, ще отстъпят пред американския идеализъм.

Условията за примирие с Австро-Унгария са подготвени от ВВС на 30 октомври 1918 г., а самото примирие е сключено в Падуа на 3 ноември. Във военните му клаузи Съглашението иска войските му да получат правото на „свободно придвижване през всички пътища и железопътни линии на австро-унгарска територия“. „Войските на обединените сили ще окупират тези стратегически пунктове в Австро-Унгария, които сметнат за необходимо, което ще им позволи да водят военни действия или да поддържат реда.“⁹³

Няколко дни по-късно, император Карл Хабсбургски абдикира в качеството си на австрийски император⁹⁴, но не и като унгарски крал. Напускайки Виена, той оставя писмо, в което предоставя на унгарския народ правото да реши съдбата на трона. Според унгарските закони абдикацията му не е валидна, тъй като не е подписана нито от унгарския министър-председател, нито е ратифицирана от двете камари на Унгарския парламент⁹⁵.

На 1 ноември 1918 г. Унгария обявява отделянето си от Хабсбургската империя и в Будапеща е провъзгласена Унгарска република. Неин премиер става либералът Михай Каройи. Новото унгарско правителство очаква мирната конференция с надеждата, че там ще се приложат и реализират Уилсъновите принципи и идеи за траен мир и правото на народите на самоопределение. Според унгарския премиер САЩ са призвани да реорганизируют цяла Европа, да изкоренят мисълта за реванш и затова трябва да имат решаващата дума на мирната конференция. В този смисъл е и неговото изказване: „Обявеният от Уилсън пацифизъм представлява не само програма за слагане край на войната, но и се обявява за траен мир, за по-прогресивен и справедлив свят, където вместо вражда ще съществува съюз между народите“⁹⁶. Подобни са възгледите и на министъра на националностите Оскар Яси, който още преди войната се ползва с репутацията на защитник на правата на неунгарските народи в Унгария. Той смята, че целостта на Унгария може да бъде съхранена чрез създаване на конфедерация по швейцарски модел, т.нар. Източна Швейцария, която ще включва Австрия, Унгария (без Хърватско), Бохемия, Полша, Илирия, цяла Транслейтания и голяма част от Балканите⁹⁷. Планът на О. Яси за създаване на конфедерация има за цел не само запазване на териториалната цялост на Унгария, но и цели да парира завоевателните амбиции на Германия и Русия спрямо Централна Европа⁹⁸.

Унгарското правителство си поставя като основна вътрешнополитическа задача запазване на административния контрол върху всички унгарски територии. То декларира, че примирието, подписано от австро-унгарските представители и ген. Диаз на италианския фронт на 3 ноември, не е задължително за Унгарската република. Правителството на М. Каройи предлага да се сключи друго примирие от името на новата държава с ген. Франше д'Епре. За място на преговорите е избран Белград. В чл. 17. от подписаното на 13 ноември 1918 г. примирие е посочено, че цялата унгарска територия,

с изключение на Хърватско и Славония, трябва да остане под управление на унгарската администрация: „Съюзниците няма да се намесват [...] във вътрешните работи на Унгария“⁹⁹. Никъде не се споменава за изтегляне от словашките райони. Това е изтълкувано от унгарското правителство като потвърждение, че Словакия ще продължи да бъде част от Унгария.

Същевременно, за да стабилизира властта си, правителството на М. Каройи полага усилия да установи дипломатически отношения със съгласенските държави. След като тези опити се оказват неуспешни, единствената възможност, която остава, е да се установят макар и неофициални контакти с пребиваващите в страната мисии. По това време във Виена се намират английска разузнавателна мисия начело с полк. Кънингам и две американски мисии начело с Е. Тейлър и с А. Кулидж. Последният има за задача да събере информация за Централна Европа във връзка с предстоящата мирна конференция. По време на шестдневния си престой в Будапеща А. Кулидж се среща с граф Каройи и други унгарски управляващи, изпраща няколко доклада до американската комисия за мирни преговори за обстановката в страната, която той не намира никак обнадеждаваща. Икономическата блокада я лишава от жизненоважни ресурси, в резултат на което има реална заплаха от болшевишко въстание¹⁰⁰. В един от докладите си А. Кулидж обръща внимание на деликатния и сложен въпрос за националностите в страната. Той се запознава с плана на Оскар Яси за нейното реорганизиране по модела на Швейцария, предоставяйки широка автономия на народите ѝ. Самите унгарци изразяват пред А. Кулидж надеждата си да бъдат запазени историческите граници на страната, а не отделни нейни части да бъдат поделени между съседите ѝ. Той докладва, че очакванията на унгарците са да се приложат Уилсъновите принципи, а именно – на народите да бъде дадена възможност да решат част от коя държава искат да бъдат. Според А. Кулидж, ако чуждестранната окупация на унгарски земи предопредели бъдещите граници на страната, това ще означава, че повече от три милиона унгарци ще бъдат поданици на чужди държави. Той предупреждава, че ако единството на съществуващата от хилядолетие Унгария бъде нарушено, това ще бъде прелюдия към неизбежни конфликти в този регион¹⁰¹. Това би представлявало нарушение на Уилсъновия принцип за национално самоопределение.

Макар Съгласението и САЩ да са приели за свършен факт разпадането на Австро-Унгария, в някои клаузи на примирието в Падуа се споменава за „австро-унгарска територия“ и се изисква изтегляне само от тези земи, обещани на Италия по Лондонския договор от 1915 г. Нещо повече – във военните клаузи е записано, че австро-унгарската административна цялост остава непокътната. Никъде не се предвижда предаване на властта в ръцете на народите на разпадналата се империя. От друга страна обаче, няколко дни преди срещата на ВВС Франция признава чехословашкото временно пра-

вителиство. Подписани са и споразумения между Ке д'Орсе и Форин офис от една страна, и ЧСНС, от друга, признаващи правото на последния да участва в междусъюзническите конференции¹⁰².

Причината западните държави да оставят под контрола на австрийските власти териториите на империята е породена от сведенията за хаотичната обстановка в Централна Европа, където властта на правителствата на новообразуваните държави все още е недостатъчно стабилна и надеждна. Британският представител във ВВС сър Хенри Уилсън изказва съмнението си относно разчленяването на Хабсбургската империя на малки държавици и предупреждава, че „ако Европа бъде балканизирана, не би могло да има мир“¹⁰³.

Планираната офанзива на Съглашението през Централна Европа не се състои. Това е и основната му грешка – то пропуска възможността да постави под свой контрол Дунавския регион, където между новопоявилите се държави започват да се възраждат старите вражди, придружени с нови териториални претенции, които влизат в противоречие със сключените договори за примирие с победените държави. До голяма степен тези събития от есента на 1918 г. предопределят и взетите на Мирната конференция решения за границите на новите държави.

„РАЖДАНЕТО“ НА ЧЕХОСЛОВАКИЯ

От тази грешка на Съглашението се възползва и правителството в Прага, за да присъедини териториите, към които е предявило своите претенции още по време на войната.

След като ръководената от К. Крамарж делегация се завръща от Женева, се подготвя временна конституция, която е одобрена на 14 ноември 1918 г. Според нея Хабсбургската монархия се лишава от всички права върху чешките земи, а Чехословакия се обявява за република. Върховен законодателен орган става Националното събрание, а изпълнителната власт е отговорна пред него. Държавният глава – президентът – се избира от Националното събрание¹⁰⁴. Премиер става Карел Крамарж, а за президент на републиката единодушно е избран Томаш Гарик Масарик, който на 21 декември 1918 г. се завръща в Прага¹⁰⁵.

Основната задача, която стои пред правителството, е окупирането на граничните райони в чешките земи с преобладаващо германско население, както и присъединяването на Словакия.

На 29 октомври 1918 г. във Виена се свиква австрийско национално временно събрание на германски делегати от Чехия, на което се прокламира основаването на автономна провинция Германска Бохемия (*Deutschboehmen*),

а на следващия ден тя е обявена за част от новата австрийска държава. Германците от Моравия последват примера им, обявявайки Южна Моравия (*Deutschmaehren*) за част от Австрия. По-късно се създават още две провинции – Судетите (в Силезия и в Северна Моравия) и в Южна Чехия. Основният недостатък на тези провинции е, че те не представляват географски добре обособени територии и не могат да бъдат обединени¹⁰⁶.

Лидерите на германците в Чехия изпращат дипломатически ноти до президента Уилсън и до съглашенските държави, протестирайки срещу „империалистическото посегателство върху правата от страна на чешката държава“. Нотата, адресирана до У. Уилсън в края на ноември 1918 г., е подписана „от името на 2,5 млн. немци в Чехия, които се смятат за част от свободната Германска република“¹⁰⁷. Австрийското правителство изпраща две ноти до съглашенските държави, в които посочва намерението на Чехословакия да присъедини „огромни територии от Чехия и Моравия, които са населени с повече от 3 милиона германци“, без да изчака решението на предстоящата мирна конференция. Настоява се за провеждане на плебисцит, който да определи част от коя държава да бъдат тези райони¹⁰⁸.

Намиращият в Париж Едвард Бенеш иска териториалните въпроси на новата държава да бъдат решени още преди началото на Мирната конференция, а именно – всички територии, към които тя има претенции – населените с германци погранични територии и словашките земи. Затова той провежда политика на „свършените факти“ (*fait accomplis*). По време на преговорите за примирие с Австро-Унгария усилията му са съсредоточени върху осигуряване на съюзнически военни сили в гореспоменатите райони. Той дава на ВВС план за военни действия, който предвижда съюзническа окупация на населените с германско население области в Северна и Западна Чехия, както и на няколко града в Северна Унгария и в Австрийска Силезия¹⁰⁹. Едвард Бенеш се стреми да осигури на чехословашките сили във Франция и в Италия статут на съюзнически, за да може да участва в съглашенската окупация. По силата на сключената военна конвенция между ЧСНС и Франция маршал Фош поема командването и на чехословашките войски¹¹⁰. По този начин те се превръщат в съюзнически и като такива могат да участват в окупирането на стратегически места на територията на Австро-Унгария съгласно условията на примирието.

В меморандум до Съглашението от 3 ноември Е. Бенеш подчертава, че Чехословакия представлява „остров на мира и реда“ в Централна Европа и бариера срещу разпространението на болшевизма в региона, който заплашва най-много Унгария и може да повлияе на съседните държави. Според него трябва да се покаже, че „в страната цари ред и ние работим срещу анархията и за овладяване на положението в Централна Европа“. Е. Бенеш иска Съглашението и Съединените щати чрез съвместна декларация да дадат на

чехословашкото правителство правото „да управлява народите, живеещи в рамките на историческите граници на Чехия, Моравия, Австрийска Силезия и Словакия“¹¹¹.

На 19 декември 1918 г. френското правителство в нота до германското и австрийското правителство посочва, че до решенията на Мирната конференция чехословацката държава трябва да обхваща „границите на историческите провинции Чехия, Моравия и Австрийска Силезия“¹¹². По този начин то нарушава условията на примирието, според които територията на Австро-Унгария ще бъде считана за едно цяло и няма да бъде разделяна до Мирната конференция.

Осигурил си френска подкрепа, Е. Бенеш прави опити да получи подобна декларация от Англия и от Съединените щати. Преговорите с британското правителство обаче не преминават толкова гладко, както тези с Ке д'Орсе. Форин офис даже допуска възможността за присъединяване на някои от граничните райони с германско население от Западна и Северозападна Чехия към Германия¹¹³. Въпреки това, доводите на Е. Бенеш и френската нота от 19 декември карат британското правителство на 7 януари 1919 г. да изпрати нота до германското и австрийското правителство, която изразява същата позиция, а именно, „[...] че границите на Чехословакия трябва да съвпадат с тези на историческите провинции Бохемия, Моравия и Австрийска Силезия“¹¹⁴.

Значително по-трудни се оказват преговорите на Е. Бенеш със Съединените щати. В началото на декември 1918 г. Т. Масарик се опитва да убеди полк. Хауз, че е важно историческите граници на Бохемското кралство да останат непроменени, тъй като тези области със стратегически планински вериги ще „осигурят на нас, чехите, единствената защитна граница срещу нашия могъщ и агресивен съсед“. Давайки си сметка, че германците в Чехия ще се позоват на Уилсъновия принцип за правото на народите на самоопределение, Т. Масарик и Е. Бенеш изтъкват пред полк. Хауз, че това право може да бъде по-добре гарантирано, ако 3 млн. германци останат в Чехия. Ако техният брой бъде сведен до 1 млн., те ще бъдат по-податливи на асимилация. Освен това Е. Бенеш дава уверения, че германското население ще има еднакви права с чешкото. Според Т. Масарик разделянето на тези територии между Германия и Чехословакия не е от практическа полза, посочвайки, че 3 млн. германци не са съсредоточени в една географска област, а са „широко разпръснати и в много от районите, където досега са преобладавали, има същия брой чешко население“¹¹⁵. Опитите на Т. Масарик да убеди полк. Хауз колко неотложен за решаване е проблемът за германското малцинство в Чехия се оказват неуспешни, тъй като последният отбелязва в дневника си, че разговорът с чешкия лидер „не е от особено значение, нито представлява интерес“¹¹⁶. Нещо повече – от американска страна са склонни по-скоро да

подкрепят германските искания в унисон с обявения от У. Уилсън принцип за правото на народите на национално самоопределение. Така например един от членовете на Анкетната комисия, проф. Ч. Сиймур, който се занимава с териториалните проблеми в Централна и Източна Европа, предлага да бъде направена корекция в северозападната част на чешките земи в полза на Германия и по този начин чехите да се „освободят“ от значителен брой германско население.

Австро-унгарският проблем не е сред приоритетите на американската дипломация. Президентът Уилсън избягва активна намеса в Централна и Източна Европа, тъй като предпочита териториалните въпроси и аспирации на новопоявилите се държави да се решат на Мирната конференция¹¹⁷. Затова официалната политика, която американското правителство възприема спрямо новите държави, е отказ от всякакви предварителни преговори. От друга страна обаче, американското правителство приема за даденост съществуването на Чехословакия – по думите на американския дипломат Алън Дълес, „ако Съглашението и САЩ искаха да ѝ отнемат независимостта, трябваше да започнат война с нея“¹¹⁸. В същото време в меморандума си до Р. Лансинг „Новите народи и болшеvizмът“ Джордж Херън препоръчва Чехословакия да стане приоритет на американската политика в Централна Европа, защото само тя е способна да спре болшеvizма¹¹⁹. Тази негова оценка се дължи на контактите му с чешки и словашки политици, най-вече със Стефан Осуски.

В крайна сметка чехословашките дипломати успяват да получат устното съгласие на САЩ за окупация на районите в Чехия с германско население, използвайки нестабилната обстановка в Централна Европа. В нота до Р. Лансинг Е. Бенеш посочва, че за да бъде поддържан реда в страната, трябва незабавно да бъдат установени териториалните граници на чехословашката държава. Ако нейното правителство консолидира бързо властта си във всички територии, то ще се превърне в стабилизиращ фактор в Централна Европа и ще може да се противопостави на болшеvizшкото настъпление. Тези аргументи, заедно с факта, че европейските съюзници вече официално са санкционирали чешката окупация, са използвани от Е. Бенеш да получи устното съгласие на полк. Хауз¹²⁰. Така, в края на декември 1918 г., три седмици преди започването на Мирната конференция, тези области с одобрението на Антантата и мълчаливото съгласие на САЩ са присъединени към Чехословакия.

Въпросът за населените с германци гранични райони не е единственият териториален проблем, с който се сблъсква новата чехословашка държава. Не по-малко важно е присъединяването на Словакия. Невъзможно е да се очертаят исторически граници на областта, тъй като такива никога не са съществували. Северната може да бъде лесно определена по Карпатите, но на юг няма „естествена граница“, там преобладават райони със смесено населе-

ние. Освен това няма достатъчно войски, тъй като наличните са използвани за окупиране на граничните региони.

От САЩ Т. Масарик телеграфира на Е. Бенеш, че Словакия трябва незабавно да бъде окупирана. За да се парира унгарската съпротива, той предлага сключване на съюз с румънци и южни славяни, както и използване на чехословашките части в Италия. На 2 ноември първите чехословашки части навлизат в словашките земи¹²¹. Целта е конференцията да бъде поставена пред свършен факт. Ниският имидж на унгарците, както и фактът, че Унгария се намира в лагера на победените, са използвани от Е. Бенеш да получи разрешение за окупирането на Словакия, нарушавайки по този начин условията на Белградското примирие. Той започва преговори с маршал Фош за установяване на военна демаркационна линия в Северна Унгария, зад която унгарските войски да се изтеглят и по този начин да освободят словашките територии. Тя е прокарана по р. Дунав чак до устието на р. Ипой, откъдето продължава до град Римавска Собота. Без да потърси одобрението на другите съюзници, Франция от името на ВВС настоява пред унгарското правителство да се съобрази с договорената демаркационна линия. То отказва да изпълни заповедта, тъй като териториална и административна единица под такова име не съществува и следователно границите ѝ не могат да образуват демаркационна линия. Обстановката се усложнява от словашкия политик Милан Ходжа, който е в неведение от събитията в Париж, а с Прага връзките са много ненадеждни. Той прибързано сключва споразумение с унгарското правителство за временна гранична линия. Според нея Унгария трябва да се изтегли от някои безспорно словашки райони, но в унгарски ръце остават Източна и Южна Словакия, в това число градовете Братислава и Кошице¹²². Действията на М. Ходжа поставят Е. Бенеш в трудно положение. Под негов натиск чехословашкото правителство се разграничава от преговорите на М. Ходжа. На 21 декември 1918 г. френското правителство издава нота, санкционираща чешката окупация на Словакия¹²³. Така анксията на Словакия от Чехия е обявена за свършен факт.

За разлика от Франция и Англия САЩ не дават съгласието си за окупация на Словакия. Когато чешките войски установяват контрол върху Северна Унгария, А. Кулидж докладва за реакцията на унгарците – те окачествяват нахлуването като неоснователен „империализъм“ и не могат да повярват, че Съглашението и САЩ биха одобрили нарушаването на принципите на националното самоопределение¹²⁴. В друг доклад проф. А. Кулидж подкрепя унгарската позиция и се обявява за запазване на географското единство на страната, което е гарантирало жизнеспособността на унгарската държава в продължение на повече от десет века¹²⁵.

Така няколко седмици преди откриването на Мирната конференция историческите земи на Чехия, Моравия и Северна Унгария до Дунав са обеди-

нени в Чехословацка държава. Френското правителство променя клаузите на примирието с Австро-Унгария, защото това е в унисон с френската политика към Централна Европа. Англия и Съединените щати, които нямат преки интереси в този регион, търсят временно решение, надявайки се на Мирната конференция тези въпроси да бъдат внимателно обсъдени. От друга страна, става ясно, че политиката на М. Каройи, насочена към запазване на териториалната цялост на Унгария чрез преговори с неунгарските народи, претърпява фиаско. Съглашението не само, че не възнамерява да приложи на практика Уилсъновите принципи, които е приело през ноември във Версай, но и санкционира явното нарушаване на Белградското примирие. Освен чешки войски, на територията на Унгария нахлуват сръбски, хърватски и румънски войски, които искат да сложат ръка върху териториите, обещани им от Съглашението още в началото на войната. Така че освен Англия и Франция, народите на бившата вече Хабсбургска империя също „забравят“ за Уилсъновите принципи, които по време на войната приемат за свой лозунг.

Ако чехите постигат целта си по отношение на чешките гранични райони и присъединяването на Словакия, по съвсем различен начин стои въпросът с малката област в Силезия Тешин. Трудността тук произтича от факта, че за нея претендира и Полша, която също се намира в лагера на победителите.

Тешин е малка територия, богата на въглища и тежка индустрия и следователно важен фактор в икономическия живот на Централна Европа. Въпреки че исторически принадлежи на Чехия, територията в етническо отношение представлява смесица от народи, говорещи на местен силезийски диалект с полски, чешки и немски елементи, от които преобладаващ е полският. За чехите районът е от важно значение поради въглищните находища в Карвин, железопътната линия, свързваща Чехия и Моравия със Словакия¹²⁶. Поляците от своя страна показват недвусмислено, че също имат претенции към цялата област, позовавайки се на етническия принцип. В края на октомври 1918 г. в Тешин се формира Полски национален съвет, който обявява намерението си да управлява областта от името на полската държава. Властта на съвета скоро е подсилена от полски войски. Въпреки че се създава Чешки национален съвет, той не получава военна помощ от правителството в Прага. При тези неблагоприятни обстоятелства Чешкият съвет се опитва да се споразумее с Полския съвет. На 5 ноември 1918 г. между тях се сключва споразумение, според което областта е разделена от демаркационна линия: от четирите области само западната е дадена на Чехословакия, а въглищният район Карвин, както и железопътната линия остават под полски контрол¹²⁷. Чешкият съвет в Тешин се съгласява на това споразумение, тъй като се надява, че демаркационната линия е временна и вече има уговорка между Прага и Варшава за бъдещото разделение на района.

Правителството в Прага с тревога наблюдава нарастването на полската

власт в Тешин и в средата на ноември К. Крамарж пише на Е. Бенеш: „Те (поляците – б. м., К. М.) искат цялата Източна Силезия; мобилизират се срещу нас и разчитат на факта, че не разполагаме с армия. Поляците искат железопътната линия Кошице – Бохумин и Карвин. За нас полският проблем е един от най-опасните и аз Ви моля да му отделите сериозно внимание. Не можем да се развиваме без Източна Силезия и въглищата ѝ“¹²⁸.

Е. Бенеш се стреми да установи контрол върху Тешинската област по същия начин, по който постъпва с граничните области в Чехия, Моравия и Словакия – чрез решение от страна на западните съюзници. Той се позовава на френската нота от 19 декември 1918 г., в която се заявява, че до решенията на Мирната конференция чехословашката държава трябва да има границите на историческите провинции Чехия, Моравия и Австрийска Силезия. Английското правителство, макар и по-сдържано, също декларира, че Австрийска Силезия трябва да бъде под чехословашка юрисдикция до решението на Мирната конференция, а Тешин трябва да се даде на чехите с малки корекции на изток в полза на Полша.

Обстановката се усложнява, когато към средата на януари 1919 г. в Париж пристигат тревожни доклади за икономическа стагнация в областта от Американската продоволствена комисия, която тогава се намира в Централна Европа. Един от членовете ѝ допълва: „Ако монархията се беше запазила непокътната, нещата като цяло щяха да изглеждат много по-добре, отколкото сега“. В Париж Р. Лансинг също не крие опасенията си: „Поляци, чехо-словаци, украинци, югославяни, черногорци, сърби, албанци, всички народи от Централна Европа и Балканите воюват един срещу друг. Така, както Руската, Австрийската и Германската империя се разпаднаха на отделни национални образувания, така и Световната война се разпадна на множество малки войни“¹²⁹. На свой ред Удроу Уилсън, давайки си вече сметка, че трябва да се изостави политиката за ненамеса в новите държави, се съгласява, че съюзниците трябва да отправят съвместно предупреждение „до поляците, чехите и словаците, югославяните [...] с възможните негативни последици от използването на сила от тяхна страна“¹³⁰.

В резултат от тревожната информация Съглашението решава на 22 януари 1919 г. да прати в Полша мисия с двойна цел: да предложи какви мерки трябва да бъдат предприети в помощ на страната и да предотврати въвличането ѝ в една „безсмислена агресивна политика“¹³¹. Мисията още не е напуснала Париж, когато пристигат съобщенията за нахлуването на чешките войски в Тешин. Конкретен повод за това е решението на полското правителство да проведе избори там през януари 1919 г. за полско национално събрание. Едно такова мероприятие може да се превърне в своеобразен референдум за това, на коя държава да принадлежи областта. Затова пражкото правителство пренебрегва предупрежденията на Е. Бенеш и решава да предприеме воен-

ни мерки, за да предотврати провеждането на избори. Владимир Щепанек, секретар на чехословашкото Външно министерство, се връща от Париж със съобщение от Е. Бенеш без френски войски да не се предприема никаква окупация¹³². Чехословашкото правителство решава да действа, без да изчака френските войски, използвайки престижа на съюзническите офицери начело на чешките войски. То обаче си прави погрешни сметки, като очаква, първо, че Полша няма да окаже съпротива срещу войска начело със съглашенски офицери, и второ, че окупацията на толкова малка област като Тешин няма да привлече вниманието на Съглашението и накрая ще получи одобрението му. Обратно на очакванията на Прага обаче Варшава отказва да се изтегли от Тешин и дава заповед на войските си да отговорят на „силата със сила“¹³³. Фактите показват още, че Централна Европа вече не е *terra incognita*, и то особено за американските специалисти, които имат по-богата информация за този регион.

Американските дипломати реагират остро на това нападение, настоявайки, че в случая с Тешин трябва да се приложи етническият принцип. Членовете на американската мисия начело с А. Кулидж също окачествяват чехословашкото нападение за агресия¹³⁴. Според американския специалист по полските въпроси проф. Робърт Лорд „поляците имат основание за областта Тешин с преобладаващо полско население“ и в съответствие с етническия принцип смята, че на Чехословакия трябва да се отстъпи само западната част от района. Чарлз Сиймур поддържа същото становище и затова предлага да се прокара граница на етнически принцип¹³⁵. Членовете на Анкетната комисия обмислят възможността областта да се раздели между Чехия и Полша, като по-голямата част получи Полша, окачествявайки по този начин чешките претенции към областта за неоснователни¹³⁶.

Макар да смятат чехословашките претенции за основателни, Франция и Великобритания се дистанцират от опита за окупация поради начина, по който е предприет. Е. Бенеш е принуден да се сблъска със „силни и неодобрителни порицания“¹³⁷. Чехословашкото правителство сега се явява в ролята на нарушител на споразумението и допринася за задълбочаване на несигурната обстановка в Централна Европа. Чехите обаче отказват да изтеглят войските си, освен ако на тяхно място не дойдат съюзнически. На свой ред поляците настояват в Тешин да бъде изпратена междусъюзническа комисия. Съветът на 10-те очертава предварителна демаркационна линия, зад която чехословашките войски трябва да се изтеглят, като контролът на железопътната линия се подели между поляците и чехите. Забраняват се всякакви избори в областта до окончателното решение на Мирната конференция. Съставена е съвместна съюзническа прокламация, в която са формулирани условията на чешко-полското споразумение¹³⁸. К. Крамарж и Е. Бенеш отказват да подпишат документа, смятайки, че подобно примирие няма да реши проблема.

Освен това последният има опасения, че може да се прости с поста си на министър на външните работи под натиска на общественото мнение, ако се съгласи да се отстъпят територии на Полша в Тешин. У. Уилсън не одобрява позицията на чехословашкия премиер и на външния министър. Той моли У. Стийд, който е в близки отношения с чехословашката делегация, да убеди членовете ѝ да подпишат примирието. Американският президент намеква, че не би желал чехите и словаците да изгубят неговата подкрепа по „други въпроси“ заради упорството си. Е. Бенеш капитулира, подписвайки споразумението на 3 февруари 1919 г.¹³⁹

Четирите Велики сили назначават членовете на контролната комисия, която да замине за Тешин. Там тя трябва да съблюдава изпълнението на споразумението и „да предотврати всякаква възможност от конфликт между чехи и поляци в областта“¹⁴⁰.

Конфликтът в Тешин нанася сериозен удар върху опитите на Едвард Бенеш да представи Чехословакия пред съглашенските и американските политици като пример за стабилност и ред в Централна Европа. Той показва и друга тревожна индикация – че „Нова Европа“ на Т. Масарик се разминава със следвоенната действителност.

ЧЕХОСЛОВАШКИТЕ ГРАНИЦИ НА ПАРИЖКАТА МИРНА КОНФЕРЕНЦИЯ

Подготовката за бъдещата мирна конференция започва много преди края на войната. През пролетта на 1917 г. в Англия се създава комисия за събиране на материали, във Франция е образувана *Изследователска комисия* под ръководството на генерал Лавис. През септември 1917 г. в САЩ се създава *Анкетната комисия*, в която са привлечени около 150 специалисти начело с проф. А. Кулидж. Нейното ръководство е поверено на полк. Хауз, близък приятел и сътрудник на президента¹⁴¹.

По време на подготовката се обсъжда как да бъде наречена предстоящата среща за изработване на мирните договори – конгрес или конференция. Приема се второто наименование, тъй като според държавите – победителки не се предвижда там да присъстват победените държави. Те трябва да получат в завършен вид изработените проектодоговори за мир с право да направят в най-кратък срок своите възражения. За място на конференцията първоначално се предлага някоя неутрална държава (Швейцария)¹⁴², но в крайна сметка се възприема идеята това да бъде Париж¹⁴³ като столица на държавата, най-много пострадала от войната.

Много хора в САЩ очакват полк. Хауз да оглави американската делегация на Мирната конференция. Прогнозите не се сбъдват – на 18 ноември

1918 г. У. Уилсън съобщава намерението си да застане начело на американската делегация¹⁴⁴. Американският президент е убеден, че само той може да наложи принципите на „новата дипломация“. Когато през декември 1918 г. заминава за Европа, той изрича пророчески, че неговото пътуване ще бъде „или голям успех, или огромна трагедия“¹⁴⁵. Това е първата от поредицата грешки, които прави – вместо да остане в страната, за да парира „намясто“ републиканската опозиция, той заминава за Европа, за да обсъжда проблеми, които се оказват твърде чужди за американската действителност. Втората му грешка е в избора на делегация. Вместо да привлече за сътрудници служители на Държавния департамент, той подбира такива измежду членовете на Анкетната комисия, т.е. кабинетни учени, а не опитни дипломати. В делегацията няма широко надпартийно представителство, в нея не са включени републиканци – единственото изключение е опитният републикански дипломат Хенри Уайт. Президентът отказва да включи в делегацията представител на Сената, защото е наясно, че ще трябва да посочи новия председател на Комисията по външна политика Хенри Кабът Лодж, с когото са в крайно лоши отношения. Основната причина се крие в убеждението му, че на конференцията трябва да присъстват главите на правителствата, че той се нуждае преди всичко от доверени съветници, а той ще вземе крайното решение¹⁴⁶. Наред с всичко това, трябва да се прибави и фактът, че през есента на 1918 г. вътрешнополитическите позиции на Уилсън сериозно се влошават след изборите за Конгрес, в резултат на които републиканците получават мнозинство.

Преди откриването на конференцията У. Уилсън посещава Лондон, Манчестър, Рим, където е посрещнат с ентузиазъм и наречен „кръстоносеца за нов световен ред“, „спасителя на Европа“. В Италия американският президент посещава папата, когото смята за ревностен привърженик на идеята за създаване на ОН¹⁴⁷. Неговата убеденост, че е в състояние да наложи своите разбирания за продължителен мир, се подхранва от обстоятелството, че държавите от Съглашението са финансово задължени на САЩ. В тази връзка юридическият му съветник Дейвид Хънтър Милър отбелязва: „Европа е банкрутирала финансово, а европейските правителства – морално. Само съмнението за оттегляне на САЩ от конференцията ще предизвика падането на всяко от европейските правителства и революция във всяка държава“¹⁴⁸.

В края на декември и началото на януари 1919 г. в Париж пристигат делегациите на САЩ, Япония, Италия, Кралството на сърби, хървати и словенци, Полша, Чехословакия, Румъния и Гърция. Общият брой на делегациите, присъстващи на конференцията, е 27, а броят на участниците, вкл. експертите и техническия персонал – над 2000¹⁴⁹. Конференцията е открита официално на 18 януари 1919 г. от френския президент Раймон Поанкаре, а по предложение на Удроу Уилсън за неин председател е избран министър-председателят на Франция Жорж Клемансо. Върховен орган на Парижката конференция

става Съветът на 10-имата, който включва премиерите и външните министри на САЩ (Удроу Уилсън и Робърт Лансинг), Франция (Жорж Клемансо и Стефан Пишон), Англия (Лойд Джордж и Артър Балфур), Италия (Виторио Орlando и Сидни Сонино) и Япония (Ямако Сайонджи и Макино)¹⁵⁰. През март 1919 г. става ясно, че Съветът на 10-имата е твърде голям орган, за да взима бързо и лесно решения, затова се създава Съвет на 4-мата, на който участват само премиерите на Великите сили без Япония. Външните министри образуват Съвет на външните министри или Съвет на 5-имата, тъй като в него участие взима и японският външен министър. Те обсъждат решенията на отделните комисии (58 на брой) и Централната териториална комисия и ги препращат на Съвета на 4-мата за окончателно одобрение¹⁵¹.

Американската дипломация на Парижката мирна конференция се съсредоточава върху три основни проблема: 1) следвоенното положение на Германия, което е свързано с баланса на силите в Европа; 2) прилагане на принципа на националното самоопределение, т.е. премахване на териториалните спорове между отделните държави; 3) създаване на ОН. Според американската дипломация ключова роля в реорганизацията на Централна Европа трябва да играе германският въпрос. Още по време на американския неутралитет У. Уилсън дава да се разбере, че няма интерес от залавянето на Германия като Велика сила, за да не се наруши баланса на силите в Европа, което би застрашило американските интереси. Той даже предлага последната да участва на Мирната конференция с 5 представители¹⁵², нещо, което е отхвърлено от другите държави – победителки.

Другите държави от съглашенската коалиция отиват на конференцията с коренно различни цели. Целта на Франция е да си върне Елзас-Лотарингия, да наложи възможно най-тежки репарации на Германия и да я превърне във второстепенна европейска сила, разделяйки я на няколко държави. Затова по отношение на мирния договор с Германия най-големи са противоречията между американци и французи. Докато първите искат договорът да бъде в духа на лансираните от британския икономист Дж. Мейнард Кейнс принципи, то вторите настояват за налагането на т. нар. Картагенски мир. Особено показателен е сарказмът на Ж. Клемансо по отношение на У. Уилсън: „Господни е дал само 10 заповеди, а г-н Уилсън – цели 14“¹⁵³. Противоречията между американци и французи се появяват още след подписването на примирието, т.е. преди откриването на Мирната конференция. У. Уилсън иска първо да се създаде ОН и уставът му да залегне в мирните договори, докато французите настояват първо да се изработят мирните договори с победените държави.

Британците нямат претенции към европейски територии, техните цели са по-глобални – защита на британските търговски интереси, разширяване на британската военноморска хегемония и влияние в Средния изток. По отношение на Германия британците заемат по-умерена политика в сравнение

с Франция – те нямат интерес да ѝ налагат прекалено тежки мирни условия, което би я превърнало във второстепенна европейска сила. Това е в противоречие с традиционната британска политика за равновесие на силите в Европа. На свой ред Италия иска териториите, обещани ѝ по Лондонския договор от 1915 г., придобивки в Мала Азия и в Северна Африка.

От малките държави в Централноевропейския регион американското правителство придава най-голямо значение на Полша, тъй като тя се намира между Германия и Русия. Към останалата част на Централна Европа САЩ нямат трайни интереси. Регионът е твърде отдалечен, САЩ не биха могли да упражняват пряко и ефективно политическо влияние, тъй като там няма американски военни сили. Те предлагат като решение на проблемите на Централна Европа различна форма на интеграция между отделните народи – още през октомври 1918 г. Анкетната комисия предлага федерация между държавите – наследнички на Австро-Унгария, а за прибалтийските държави – тесни икономически връзки и митнически съюз. По отношение на централноевропейските проблеми САЩ се ръководят от два принципа: 1) на националното самоопределение – при очертаване на етническите граници между държавите – наследнички. Поради сложните национални противоречия в Централна и Източна Европа почти невъзможно е обаче да се следва етническият принцип. Затова американските представители са склонни на отстъпки, за да запазят компактността на държавната територия – случаят с италианските аспирации към Южен Тирол; 2) стратегически съображения – създаване на силни държави, които да служат като бариера, отделяща Европа от Съветска Русия. Типичен пример за втория подход е Полша – У. Уилсън издига военни и икономически съображения като водещи за жизнеспособността и стабилността на новата държава. За разлика от Англия, която се опасява от полско-френско сближение като поредна стъпка към утвърждаване на френската хегемония в Европа и затова се отнася отрицателно към полските териториални амбиции, САЩ подкрепят силна Полша като противовес на Русия. Самите поляци предявяват прекомерни териториални претенции, с които разгневяват не само англичани и американци, но и французите – те искат да получат границите от 1772 г., т.е. Познан, Померания, Данцинг, части от Източна Прусия¹⁵⁴. Поначало полският проблем се оказва най-сложен и предизвиква най-големи противоречия и „главоболия“ – между 1918 и 1921 г. поляците воюват срещу германци, украинци, чехи, литовци и руснаци. У. Уилсън се съгласява включването на германци в Полша, за да реализира т. 13. – излаз на море на новата полска държава. Следователно и неговите точки са в противоречие с издигнатия от него принцип на националното самоопределение.

От държавите – победителки Франция е тази, която проявява най-голям интерес към Централна Европа. Присъствието на региона сред приоритетите

на френската външна политика е свързано с опасността от страна на Германия. И британци, и американци признават този регион в Европа за част от френската сфера на влияние. Затова при взимането на решения обикновено надделява френското становище, макар то често да се сблъсква с британското и американското. Не без значение са и други фактори – седалище на конференцията е Париж, неин председател е французин (Жорж Клемансо), а най-големите военни формирования в Централна Европа са френските.

В началото на януари френското Външно министерство предлага въпросите, отнасящи се до новите държави, да бъдат разглеждани от специални комисии. Предложението обаче е отхвърлено. Вместо това Съветът на 10-имата решава делегатите на всяка страна да представят исканията си устно пред самия Съвет¹⁵⁵. Едва когато съглашенските държави започват да изслушват делегациите, те разбират, че тази процедура ще отнеме прекалено много време за събирането на необходимата информация, въз основа на която да се вземат съответните решения. Президентът Уилсън е изненадан от „безсмислието да се изслушват ден след ден всевъзможни претенции“ и на 30 януари поставя за преразглеждане този проблем, като по този начин приема френското предложение¹⁵⁶. Така например, след като са изслушани румънската и югославската делегация, Съветът на 10-мата решава да назначи Комисия по румънско-югославските дела. По същия начин, когато на 5 февруари ръководителите на чехословашката делегация Едвард Бенеш и Карел Крамарж застават пред Съвета, исканията им са препратени до Комисията по чехословашките дела¹⁵⁷.

В рамките на следващите три седмици са образувани комисии за всички нови държави от Централна Европа с изключение на Австрия и Унгария, които като победени не са поканени на конференцията. Всяка от комисиите се занимава с въпроси, свързани само със съответната държава, без да взема отношение по проблеми, които са от компетенцията на други комисии. Така че реорганизацията на Централна и Източна Европа вече не се разглежда като комплекс от взаимно свързани въпроси, които да бъдат разрешени чрез едно цялостно споразумение, а като отделни проблеми от локално естество. Това е основната грешка, която допускат политическите ръководители на конференцията.

Американските делегати в комисията нямат определено формулирана политическа цел, единствените писмени инструкции, които получават от американския президент, е да работят за „справедлив“ мир в духа на пълна непристрастност. Становището на Анкетната комисия също често пъти се различава от това на президента, нерядко в резултат от установяване на лични контакти с европейските дипломати и политици (между Дейвид Хънтър Милър и италианския посланик в САЩ Мачи ди Челере) или поради предишен опит в европейската политика (Р. Лансинг). Освен това на конференци-

ята американските представители се сблъскват с европейските реалности, които се разминават с възприетите от президента принципи, въз основа на които той иска да реорганизира следвоенна Европа. Позицията на американските делегати е слаба и поради липсата на опит в международни преговори. Вместо от Държавния департамент, те са подбрани от състава на Анкетната комисия. Първият американски делегат Чарлз Сиймур е професор в Йейлския университет, който никога не е участвал в международни преговори. В края на конференцията е заменен от друг професор, Арчибалд Кулидж, от Харвардския университет, който също почти не се е занимавал с политически въпроси. Единствено Алън Дълес, вторият американски представител в комисията, има дипломатически опит – по време на войната той работи в американската легация в Берн. За неопитността на американските делегати признава и самият Ч. Сиймур: „Камбон се държеше с нас с бащинска снисходителност, а Кук ни наричаше „тези две деца“¹⁵⁸.

Другата причина за неуспеха на американската делегация да наложи становището си се дължи на факта, че по време на първите заседания нейните членове прекалено открито изразяват готовността си към компромиси, което веднага е използвано от френските делегати. Причината за американската отстъпчивост Ч. Сиймур характеризира така: „Нашето географско положение е такова, че можем да препоръчаме само арбитраж и разоръжаване. Уилсъновият идеализъм се сблъска с Realpolitik“¹⁵⁹.

Пред американските представители не стои въпросът дали ще има или не Чехословакия, тъй като, по думите на Чарлз Сиймур, „Парижката конференция не създаде Чехословакия“. Показателен е докладът на американските експерти по териториалните въпроси от 21 януари 1919 г., в който се заявява: „Съществуването на чехословашката държава е свършен факт, вече има правителствени институции, трябва само да се очертаят основните граници“¹⁶⁰. Единствената записка за становището на американския президент по въпроса за границите на Чехословакия е една кратка забележка, която той отправя към един от експертите си на път за Париж: „Днес президентът каза на Йънг, че според него ще бъде трудно да се начертаят нови граници на Чехия, въпреки че има ясна граница, която ще остави 2 милиона германци извън Чехословакия“¹⁶¹. За американските експерти е ясно, че чехословашката държава ще бъде многонационална. Така че основният въпрос, който стои пред тях, е да се очертаят такива граници, които да включват възможно най-малък брой чуждо население.

За разлика от американските делегати френските имат ясно формулирана цел – да се даде на Чехословакия възможно най-голяма територия с възможно най-силни в стратегическо отношение граници и което е най-важно – да се предотврати всяко присъединяване на нови територии към Германия. За постигането на тази цел френските представители се възползват от

предимството, което получават с избирането на опитния дипломат Жул Камбон за председател на Комисията, като по този начин държат инициативата по време на заседанията. Вторият френски представител е Жул Ларош, шеф на Централноевропейския отдел на Ке д'Орсе¹⁶².

Великобритания е естественият съюзник на Франция в Комисията. Въпреки че понякога влиза в ролята си на балансьор между нея и САЩ, като цяло тя взима френската страна. Първи английски представител е сър Джоузеф Кук, австралийски министър на флотата. Той обаче има слаби познания по география на Централна Европа, не знае френски език¹⁶³. Неговата философия е подчинена на максимата: „Нека нашите приятели, чехите, получат това, което искат“¹⁶⁴. Така че истинската работа пада върху младия Харълд Никълсън, сътрудник във Форин офис. Той е наясно с трудностите от географско и етническо естество при прокарване на граници през територии, които никога преди това не са разделяни от международна гранична линия¹⁶⁵. Отношението на Харолд Никълсън към двете части на бившата вече Хабсбургска империя – австрийската и унгарската, е различно. За Австрия той посочва: „Към Австрия изпитвам носталгия по отношение на това, което е останало от нея след създаването на Нова Европа. За мен тя е само една патетична реликва“. Същевременно той не крие своята унгарофобия: „Признавам си, че изпитвам открита ненавист към това туранско племе. Подобно на своите братовчеди турците, то унищожи всичко и не сътвори нищо. Векове наред унгарците потискаха своите подчинени народи“¹⁶⁶.

Политиката на италианските представители в много случаи съвпада с американската, но различията в мотивите пречи да си сътрудничат. Докато американците гледат на проблема през призмата на презокеански „гост“, италианците изхождат от своята континентална политика и интереси.

Работата на Комисията по чехословашките дела продължава от 28 февруари до 12 март 1919 г. Тя трябва да реши четири основни проблема – съдбата на германското население в пограничните райони на Бохемия и Моравия; конфликтът за Тешин; границата с Унгария; въпросът със Карпатска Украйна. Дейността на Комисията започва с обсъждане на териториалните искания на чехословашката делегация, които се съдържат в 11 меморандума, представени от Е. Бенеш пред Съвета на 10-имата на 5 февруари 1919 г. Тяхната подготовка е и първата външнополитическа задача на чехословашкия външен министър, на когото отсега нататък му се налага да се съобразява с премиера К. Крамарж, официалният ръководител на чехословашката делегация. По това време Е. Бенеш вече си е спечелил репутацията на опитен дипломат на все още несъществуващата де юре държава. За това свидетелства оценката, която дава за него Ч. Сиймур: „Той имаше голяма заслуга за организиране на революцията, която помете Хабсбургите, и за организиране на чехословашката армия в Сибир. Неговите дипломатически умения в съче-

тание с почитеността на президента Масарик допринесоха за признаването на новата държава от съюзниците¹⁶⁷.

За Е. Бенеш от първостепенно значение е в новата държава да влязат пограничните райони в Северна и Западна Чехия с преобладаващо германско население. Затова в първите проекти на меморандумите той настоява да се потвърдят историческите граници на чешките земи така, както са съществували през 1914 г. Намесата на К. Крамарж обаче води до промени в окончателния текст на меморандума. От самото начало е очевидно, че политиката на министър-председателя се различава силно от тази на външния министър. К. Крамарж знае малко за обстановката в лагера на Съглашението, главно защото интересите му са насочени изключително към Русия, а най-важните години от войната е прекарал в затвора. Той идва в Париж под влияние на националния оптимизъм, който цари сред чешкото обществено мнение – чехите са убедени, че са „любимата нация“ на Антантата, предопределена да получи възможно най-изгодните условия на конференцията. К. Крамарж даже цитира Джордж Херън, според когото „чехите се намират в центъра на Европа не само в географско, но и в културно отношение“¹⁶⁸. От самото начало К. Крамарж настоява за промяна на чехословашко-германската граница, така че части от Пруска Силезия и районът на Глац, както и някои територии в Австрия да бъдат включени в новата държава. Всички тези искания са включени в меморандумите.

По време на представянето на чехословашките претенции пред Съвета на 10-имата чехословашкият външен министър акцентира върху необходимостта от запазване на историческите граници на чешките провинции, омаловажавайки, доколкото е възможно, значението на исканите поправки. По отношение на границата с Унгария Е. Бенеш иска за такава да се определи демаркационната линия от декември 1918 г. Чехословашкият външен министър набляга на факта, че новата държава се нуждае от излаз на Дунав, за да има достъп до море. Той настоява и за териториален коридор между Чехословакия и Югославия, за да осигури излаз към Адриатика за чешките промишлени стоки. Претендирайки за словашките земи, Е. Бенеш се позовава и на „исторически“ аргументи – съществуването на „чехословашки народ“ още през Средновековието, който насилствено е разделен от унгарци и германци.

Карпатска Украйна¹⁶⁹ също е включена сред териториите, към които Чехословакия има претенции. Ентусиазмът на новата държава към присъединяването на тази област не може да се обясни със славянското чувство, а със стратегически съображения – тя ще е от полза за Чехословакия, защото ще ѝ осигури териториален коридор с Румъния¹⁷⁰.

Живеещите в САЩ украинци са единствените национално осъзнати елементи от населението на областта. По време на Първата световна война сред

тях няма организирано политическо движение. Първите политически прояви датират чак от есента на 1918 г. През октомври 1918 г. У. Уилсън се среща с представителя на карпатските украинци Г. Жаткович и дава съгласие украинците да получат автономия в рамките на една от съседните държави¹⁷¹. Два дни по-късно се създава Американски национален съвет на рутените, който става член на ЦЕС и неговият председател Г. Жаткович подписва „Декларацията на общите цели“¹⁷². По време на конференцията във Филаделфия на 25 октомври разговаря с Т. Масарик и предлага областта да стане част от Чехословакия със статут на автономия¹⁷³. Това решение се одобрява на 12 ноември 1918 г. от Американския национален съвет на рутените в Скрантън¹⁷⁴. Решенията в САЩ предизвикват оживление в областта. Чрез агитацията на Григорий Жаткович по-голямата част от рутените възприемат идеята за обединение с Чехословакия¹⁷⁵. След проведен референдум в САЩ 67% от живеещите там се обявяват в подкрепа на този план, 28% – за обединение с Украйна, 2% – за пълна независимост, и само 1% – за Унгария¹⁷⁶.

Включването на Карпатска Украйна не фигурира в първоначалните планове на Т. Масарик. В края на войната той си дава сметка, че областта ще бъде от важно стратегическо значение за бъдещата държава с оглед на формирането на съюз с Кралството на сърби, хървати и словенци и с Румъния. Областта би осигурила териториална връзка с последната.

Френските представители приемат без резерви чехословашките искания за историческите граници и по тяхно предложение всички членове на Комисията се съгласяват като изходна точка за работата им да вземат границите от 1914 г. Според Х. Никълсън претенциите на Чехия и Моравия за историческите им граници са основателни, въпреки че ще включват много германци. Когато другият английски делегат сър Джоузеф Кук предлага при спорните положения за територията на чехословашко-германската граница да бъде взето под внимание желанието на населението, Ж. Камбон отговаря, че подобно действие е прекалено опасно, тъй като, ако в даден район бъде проведен плебисцит, то и в други населени с германци райони населението ще настоява за същото. Американските представители се отнасят критично към чехословашките претенции, тъй като те включват не само земите на чешката корона, но и цял Тешин, части от Германска Силезия, главно в района на Ратибор, коридор с Кралството на сърби, хървати и словенци, както и Лужишко¹⁷⁷. Официалното становище на американските представители е представено на 14 март – от една страна, те оценяват колко е важно да се запазят историческите граници и съществуващите икономически връзки. От друга страна, единствени те в Комисията изразяват загрижеността си относно проблема за малцинствата¹⁷⁸. По време на заседанията те посочват, че този привидно малък брой чуждо население в различните части на границата сериозно може да застраши вътрешнополитическата стабилност на Чехо-

словакия. По тази причина американските представители предлагат новата държава да се откаже от някои незначителни територии, които евентуално биха могли да „излъчат“ народни представители, чиято враждебна дейност ще затруднява работата на парламента. Затова те предлагат към Германия да се присъединят няколко анклава – Фридланд, Румбург и Егерланд, които няма да нарушат икономическата цялост на региона. Така чехословашката държава ще се „освободи“ от 300 000 германци, а с това опасността от иредентистки движения сред тях ще намалее значително¹⁷⁹.

Американските предложения срещат сериозни възражения от френска страна. Последната категорично се противопоставя на присъединяването към Германия на каквито и да е територии от Чехословакия. В началото американските членове на Комисията са подкрепяни от италианските си колеги Салваджо Раджи и Аугусто Страниери, които не поддържат безусловно чехословашките претенции поради страха от създаване на профренски блок в Централна Европа. Затова те се обявяват срещу включването на голям брой чуждо население в границите на новата държава. Техните аргументи скоро стават обект на иронични критики, тъй като самата Италия претендира за територии, в които преобладаващото население не е италианско, а славянско и германско. В крайна сметка италианците подкрепят британската и френската позиция¹⁸⁰.

Така френското становище относно чехословашко-германската граница надделява. Тя се оказва в пълно противоречие с Уилсъновия принцип за национално самоопределение – на живеещите в пограничните райони германци е отказано правото да се самоопределят.

Ако за чехословашко-немските граници френските представители успяват сравнително лесно да се наложат, то съвсем другояче е положението със словашката граница. Географски погледнато, в областта е трудно да се прокара някаква международна граница с изключение на бившата унгарска граница в Карпатите. Предложената от чехите линия е в явно противоречие с етническият принцип, но това е единствено възможната стратегическа линия в областта, а именно – по Дунав и планинските вериги на север от Будапеща.

Американските препоръки за следвоенните граници на Унгария са подготвени от Разузнавателния отдел (в който влизат бивши членове на Анкетната комисия) на Американската делегация за мир на 21 януари 1919 г. Като цяло предложените граници съвпадат с тези в Трианонския договор. Макар че през есента на 1918 г. САЩ не дават писменото си съгласие за присъединяването на словашките земи към Чехословакия, в препоръките си за чехословашката граница те не поставят под съмнение този факт. Въпросът не се свежда до това, дали Словакия ще бъде част от новата държава, а къде точно ще минава границата, т.е. проблемът опира до броя на унгарското малцинство в чехословашката държава. Затова в плана се посочва, че: „В Унгария

предложената граница върви на юг от езиковата и включва повече от 500 000 унгарци¹⁸¹. Когато областта Житни остров става предмет на обсъждане, единствено френските представители настояват тя да бъде присъединена към Словакия. Американският и италианският представител предлагат тя да бъде оставена на Унгария. Италианската политика по отношение на южната граница на Словакия се определя от позицията ѝ спрямо Кралството на сърби, хървати и словенци. Италия не иска да позволи Унгария да бъде прекалено орязана в полза на двата си славянски съседа. Ако двете държави се свържат с коридор, те ще доминират в Източна Европа. Италия няма интерес от славянско проникване към Адриатика, което тя смята за „вътрешно море“. Поради тази причина италианските представители се противопоставят Житни остров да остане в пределите на чехословацката държава. Според италианските членове на комисията областта може да послужи като предмостие за планирания чехословацко-югославски коридор. Английските представители нямат единно становище. Вторият британски представител Харълд Никълсън настоява Житни остров да остане в Унгария. Това е продиктувано не толкова от загриженост към унгарците, към които се отнася с „остра ненавист“, колкото от опасения за броя на унгарското малцинство¹⁸². Джоузеф Кук обаче вярва, че опасността, заплашваща Чехословакия, е външна – евентуално нападение на германци и унгарци, а не вътрешна – парламентарен бойкот от страна на малцинствата. Затова той смята, че оставянето на Житни остров в Унгария би представлявало опасност за Чехословакия¹⁸³.

Френските дипломати се възползват от тази липса на единомислие у английските представители, за да наложат становището си. В крайна сметка американската страна се оказва в положението на изолация, тъй като не получава политическа подкрепа от другите делегации. Ч. Сиймур накрая се съгласява на компромис по отношение на словацката граница. Под внимание е взето само едно от исканията на американците – стратегическите хълмове на север от Будапеща да не бъдат давани на Чехословакия. В замяна на това те се съгласяват Житни остров да остане в пределите на новата държава¹⁸⁴. Братислава също е включена в Чехословакия, защото тя осигурява така важния за икономиката на новата държава излаз на Дунав, а оттам и на Черно море.

Най-малко спорове предизвиква бъдещото положение на Карпатска Украйна. Салваджо Раджи е единственият член на Комисията, който се обявява против включването ѝ в Чехословакия, посочвайки, че това ще отреже връзките на Унгария с Полша. Под натиска на другите делегати обаче той се съгласява на анексията, която окачествява като „лошо решение“¹⁸⁵.

В същото време американците подкрепят присъединяването на Карпатска Украйна, където живеят украинци, към Чехословакия. Макар че в предложената карта на американската делегация тя да фигурира като част от Унгария, в доклада се посочва: „Не е желателно Рутения да остане част

от Унгария, тъй като ще се създаде унгарски клин между румънците и чехословаците“. Отхвърля се идеята за обединение на областта с Полша, Галиция или Украйна, тъй като последните три държави могат да станат част от Русия, а е нежелателно тя да се простира отвъд Карпатите, до унгарската равнина¹⁸⁶. Следователно САЩ тук не подкрепят етническия принцип. Те са убедени, че Украйна рано или късно ще се присъедини към Съветска Русия, а те не искат границите ѝ да стигат до Карпатите независимо от етническата близост на русините с украинците. Именно страхът от Русия става причина и американските представители да отхвърлят плана на Ю. Пилсудски за федеративна полска държава, състояща се от Полша, Литва, Белорусия, Украйна и Галиция¹⁸⁷.

Като цяло, американските предложения за териториалния обхват на следвоенна Унгария целят запазването на историческите ѝ граници и икономическата ѝ жизнеспособност. По тази причина те очертават унгарско-югославската граница в полза на последната. Отхвърля се идеята за коридор между Кралството на сърби, хървати и словенци и Чехословакия, тъй като там преобладава унгарско население¹⁸⁸. Италия подкрепя американската позиция, но изхождайки от други съображения – за нея не е желателно засилването на Кралството на сърби, хървати и словенци като съперник в Адриатическия регион. Напротив, тя няма интерес да се прилага принципът на националното самоопределение, защото това означава доброволно да се откаже от обещаните ѝ по Лондонския договор територии, в които населението не е италианско.

Разбира се, американската делегация невинаги се придържа към етническия принцип – пример за това е Полският коридор, който минава през територии с германско население. От друга страна обаче, давайки на поляците излаз на море, американците изпълняват т. 13. от мирната програма на Уилсън от 8 януари 1918 г.

Американските и френските различия се наблюдават и при определяне на румънско-унгарската граница Там спорът е между Андре Тардьо и Робърт Лансинг по време на среща на Съвета на външните министри през май 1919 г., който преглежда препоръките на териториалните комисии. Франция се ръководи от стратегически и икономически съображения, които ще разрушат икономическото единство на Дунавския регион. При САЩ водещи са не само икономически, но и етнически мотиви, и то по отношение на победените държави – те не искат да се нарушава икономическият интегритет на Дунавския басейн, тъй като това ще бъде икономически удар за Австрия и Унгария¹⁸⁹.

До 12 март 1919 г. Комисията по чехословашките дела оформя предложенията си в предварителен доклад, чийто окончателен вариант е готов на 26 март. В Чехия и Моравия граничната линия следва историческите граници

със следните поправки: Ратибор и Глац, Моравската равнина и част от района на Гмунд са включени в Чехословакия. Що се отнася до Словакия, там препоръките са единодушни – граничната линия трябва да минава по Дунав и да включва Житни остров, по р. Ипой и покрай железопътната линия (заедно с нея). Карпатска Украйна е дадена на Чехословакия с условието да ѝ се даде автономия. Накрая Комисията предлага вместо териториален коридор между Чехословакия и Кралството на сърби, хървати и словенци, да се установят тесни икономически връзки между двете държави¹⁹⁰.

Дейността на Комисията е сведена до една малка част от централноевропейския проблем – въпросът за чехословашките граници. Затова тя взема решение само от локално естество, оставяйки на Съвета на 4-мата проблема за бившата Хабсбургска империя като цяло. Там са по-скептични относно перспективата за нормализиране на политическия живот в Централна и Източна Европа. Държавният секретар Р. Лансинг изразява безпокойството си от „бъркотията“ в Централна Европа и опасността да бъде „балканизирана“: „Сърбите и италианците се карат, чехите и украинците се бият, както румънците и унгарците [...]“¹⁹¹. Полк. Хауз също признава, че в земите на бившата Дунавска империя има някои „неспокойни райони“, огромен проблем, с който Великите сили рано или късно ще се сблъскат.

Събитията показват, че решенията на Комисията се оказват окончателни, тъй като Съветът на 4-мата не успява да направи повече от приемането на мирните клаузи.

Във връзка с определяне на германските граници британският премиер Лойд Джордж представя меморандум в края на март 1919 г., в който акцентира и върху въпроси около бившата Хабсбургска империя, които имат пряко отношение към договора с Германия – да се присъедини част от населението ѝ към съседните страни би било истинска провокация към последната. Той нарича Полския коридор „опасен“, който може да „посее семената на бъдеща война, оставяйки толкова много германци в Полша“¹⁹². Затова той препоръчва освен стесняване на Полския коридор, с цел да включва възможно най-малък брой германско население, Съветът на 4-мата да „коригира чешката граница“ при обсъждането на доклада на Комисията по чехословашките дела¹⁹³.

Този документ показва пълно разминаване между политиката на британската делегация в Комисията и позицията на Д. Лойд Джордж. Опасенията на последния за включване на голям брой германско малцинство в Чехословакия се споделят и от Хенри Брейлсфорд, който от страниците на „Контемпъри Ривю“ предрича, че „джуджетата империи“ Чехословакия и Полша ще се сблъскат с „огромни иредентистки проблеми“ от страна на германците, останали в пределите на тези държави¹⁹⁴.

В отговор на меморандума на Д. Лойд Джордж Ж. Клемансо отговаря, че

на Германия като компенсация ще ѝ бъде позволено да остане Велика морска сила, с което британците обаче не са съгласни. Интересното в случая е, че и френският, и британският премиер базират разсъжденията си въз основа на едни и същи доводи, а именно баланс на силите. След като Австро-Унгария изчезне, няма кой да служи като противовес на Германия. Д. Лойд Джордж смята, че ако бъде провокирана, Германия ще е в състояние да „погълне“ държавите, появили се на мястото на бившата Дунавска монархия. На свой ред Ж. Клемансо вярва, че Германия винаги ще се стреми към експанзия, независимо дали е провокирана или не, затова новите държави трябва да бъдат достатъчно „костеливи орехи“.

На 1 април Съветът на външните министри разглежда доклада на Комисията по чехословашките дела. Държавният секретар Р. Лансинг заявява, че „възражява срещу целия метод на стратегически принципи при определяне на границата“, които са в противоречие с „духа на ОН, международното разоръжаване, както и американската политика, отразена в речите на Уилсън“¹⁹⁵. В отговор Ж. Камбон казва, че: „Ако дадена държава бъде образувана стриктно според националните чувства на всяко село, резултатът ще бъде една страна, толкова нахъсана, колкото петната върху кожата на пантерата“¹⁹⁶. В отговор на възраженията на Робърт Лансинг, че чехословашката държава ще включва твърде много чужди народи (особено германци), Стефан Пишон отговаря, че Германия не може да включва население от австрийските земи¹⁹⁷. Заседанието се превръща в сблъсък между Р. Лансинг и френските представители, когато държавният секретар издига идеята за плебисцит в Румбурк, една от областите, които американските експерти искат да се даде на Германия. Ген. Ларош посочва, че не може да бъде проведен плебисцит само в един отделен район, без да бъде приложен и в останалите. Ако това стане, Чехословакия ще бъде значително орязана териториално¹⁹⁸.

Заседанието приключва, без да се стигне до някакво решение. Освен това вниманието на Дейвид Лойд Джордж и Удроу Уилсън е съсредоточено върху проблемите с репарациите, Саар, Рейнската област, така че Централна Европа не заема приоритетно място. Към това трябва да се прибави и обстоятелството, че в началото на април американският президент рухва физически. Италианският премиер В. Орландо не проявява интерес, тъй като вниманието му е насочено върху въпроса за Фиуме. Така че Съветът на 4-мата не се занимава с проблема за германското малцинство, а американското предложение за корекция на чехословашко-германската граница в полза на Германия, по думите на проф. Ч. Сиймур, „беше изхвърлено в кошчето за боклук“. „Даже и предложението да беше прието, проблемът оставаше, тъй като в пределите на Чехословакия щяха да останат 2 млн. германци.“¹⁹⁹

На 4 април, в отсъствието на У. Уилсън, Върховният съвет се заема с германско-чехословашката граница. Като се имат предвид различията меж-

ду Четиримата големи, конфликтът изглежда неизбежен. Заседанието обаче донася изненадваща за мнозина развръзка. Възприета е границата между Австро-Унгария и Германия от 1914 г., т.е. старата историческа граница²⁰⁰. Причината американският представител толкова лесно да се съгласи на компромис е, че У. Уилсън е заместен не от държавния секретар, а от полк. Хауз. Неговата политика е съвсем различна от тази на Р. Лансинг. Той смята, че е „по-важно да се постигне мир, отколкото [...] да спорим за детайлите“, т.е. да види „незабавен мир и умиротворен свят, отколкото по-добър мир и протака-не“²⁰¹. Необяснима е коренната промяна в позицията на Д. Лойд Джордж, и то по-малко от седмица след като съставя споменатия меморандум. Западно-европейската историография²⁰² смята, че по всяка вероятност става дума за силни възражения от страна на Форин офис относно меморандума. Когато се повдига въпросът за значителното германско малцинство в Чехия, Съветът на 4-мата не взема под внимание заключителните бележки в доклада на Комисията: „Чехословашката държава ще включва в границата си голям брой чуждо население, докато значителна част от собствения ѝ народ ще остане в съседните държави“. По време на заседанието на Съвета на 4-мата от 4 април въобще не се споменава за необходимостта от защита на германското малцинство. Не е ясно дали У. Уилсън одобрява взетото на 4 април решение, но въпросът за границите повече не е повдиган. Решението е включено в този си вид във Версайския договор, в който е посочена „старата граница, както е съществувала на 3 август 1914 г., между Австро-Унгария и Германската империя“. Така взетото от Едуард Хауз и Жорж Клемансо решение става факт, след като накрая Германия подписва Версайския мирен договор на 28 юни 1919 г.

На 8 май Съветът на министрите на външните работи започва да преглежда докладите на всички комисии, занимаващи се с границите на Австрия. В началото А. Балфур посочва, че „не е възможно Съветът на външните министри да прегледа в детайли работата на комисиите“, а Р. Лансинг отбелязва в дневника си: „Ние само утвърждавахме докладите на комисиите“. На 9 май министрите на външните работи без дискусии одобряват границата между Австрия и Чехословакия²⁰³. На 12 май тя е одобрена и от Съвета на 4-мата, тъй като съгласенските представители виждат в бързото подписване на мирния договор възможност да се нормализира политическия и икономическия живот в Австрия и предотвратяване на разпространението на радикализма. Предложената от комисията гранична линия минава по някогашната административна граница между чешките земи и Долна и Горна Австрия с някои поправки в полза на Чехословакия. На 2 юни в Сен Жермен условията са връчени на австрийската делегация. Проектодоговорът предизвиква вълнения във Виена²⁰⁴. В усилията си да накара Великите сили да променят някои точки от договора, австрийската делегация посочва опасността от комунистически преврат във Виена. Западните държави наистина променят някои от

политическите и икономическите клаузи в полза на Австрия, правят известни териториални поправки – присъединяване на области от Западна Унгария. Австрийските представители обаче се надяват на далеч по-големи корекции. Представителите на германското население в Северна и в Западна Чехия, д-р Рудолф Лодгман и Йозеф Зелигер, които идват в Париж като членове на австрийската делегация, връчват на участниците на конференцията меморандум от името на своите сънародници. В тях се изтъква, че ако германското малцинство остане в пределите на чехословашката държава, то никога няма да се примири с подчиняването си на една много по-млада и, по думите на ръководителя на австрийската делегация Карл Ренер, „по-ниско развита в културно отношение“ нация. В меморандума се предлага провеждането на плебисцит в посочените райони. Целта е ясна – териториите да бъдат присъединени към Германия²⁰⁵. Сама по себе си тази идея не е уместна, тъй като споменатите райони не представляват географско, икономическо или административно цяло и са разделени от области с чешко население. Така че, ако тези населени с германци територии се обявят за независими, те ще заприличат на малки изолирани островчета сред чехословашката държава без възможност за свободен икономически и политически живот.

Що се отнася до населените с германци територии в Южна Чехия и Моравия, граничещи с Долна и Горна Австрия, австрийската делегация настоява те да бъдат включени в Австрия. Тук също се настоява за провеждане на плебисцит под контрола на международна комисия, която да поеме администрацията на териториите, а чешките войски да се изтеглят²⁰⁶. Да се приеме искането за плебисцит във всички територии, посочени в документа, означава Антантата да поеме управлението на половината Чехия и Моравия и да образува многобройни комисии за поддържане на реда със съюзнически войски. Това означава да бъде окупирана значителна част от Централна Европа, нещо, което и британското, и американското правителство се стараят да избегнат. Единствено американската делегация подкрепя австрийското искане за промяна на граничната линия, тъй като се опасява от революция във Виена. Друга причина за тази нейна позиция е промяната в състава на американските представители. След подписването на Версайския мирен договор президентът Уилсън заедно с голяма част от американските експерти и технически съветници си заминават. Сред тях е и Чарлз Сиймур, американският представител в Комисията по чехословашките дела. На негово място идва проф. Арчибалд Кулидж, който участва в работата на Централната териториална комисия, Комисията по чехословашките дела и Съвета на 5-имата²⁰⁷. Докато Ч. Сиймур се съгласява с френското становище, че чехословашката държава е нужно да бъде „жизнеспособна“ и трябва да съхрани историческите си граници, вижданията на А. Кулидж са коренно различни. През март 1919 г. от Виена той изпраща на Комисията подробен меморандум, в който

е изложено становището му за бъдещите граници на Чехословакия. Според него те трябва да следват етническият принцип, или иначе казано – части от Северна и Западна Чехия да бъдат включени в Бавария, а Североизточните райони да станат част от Пруска Силезия. Планът му като цяло се покрива с този на австрийското правителство²⁰⁸. Опитите му да убеди Комисията, че територията извън предишната административна граница, дадена на Чехословакия, трябва да бъде включена в Австрия, се оказват безуспешни.

Робърт Лансинг се противопоставя на частично прилагане на принципа на национално самоопределение, което вместо да намали политическата нестабилност в Централноевропейския регион, я увеличава, а териториалните противоречия между народите пораждаат конфликти. Държавният секретар не одобрява факта, че Австро-Унгария безвъзвратно е заменена от „многобройни малки свадливи и алчни народи: По протежение на границите на тези малки независими държави живеят народи, чиято кръв е чужда на държавата и които искат обединение със съседната държава, която претендира за териториите, които обитават. Това е основната причина за безпокойство и смут“²⁰⁹. В същото време той си задава въпроса: дали пълното приложение на принципа на националното самоопределение ще стабилизира региона, завладян от новия национализъм? Р. Лансинг заключава песимистично: „Трябва да погледнем истината в очите. Войните в никакъв случай не са свършили. Трябва да бъдем подготвени за бъдещи спорове и конфликти между тези алчни народи. Вероятно Франция и Италия се оказаха по-предвидливи и прагматични от Съединените щати и от Великобритания в увереността им, че е необходимо да се начертаят стратегически граници като средство за запазване на световния мир. Признавам, че промених становището си“²¹⁰. Официално държавният секретар не се отказва от своята интерпретация на принципа на националното самоопределение и противопоставянето му срещу стратегическите съображения при определяне на границите. Затова той подкрепя усилията на А. Кулидж да се промени южната граница на Чехия в полза на Австрия и иска от президента одобрение за преначертаване на границите така, че австрийската да бъде определена въз основа на етническият принцип. У. Уилсън обаче не отделя особено голямо внимание на териториите на бившата Хабсбургска империя. Това личи от едно негово писмо от 25 юни до Р. Лансинг, в което признава, че не е имал време да проучи проблема. Друга индикация за неговата липса на заинтересованост е заседанието на Съвета на 10-имата от 12 май, на което границите са одобрени без никакви обсъждания²¹¹. Така че самият американски президент също отстъпва от принципа за национално самоопределение – той споменава за райони в Бохемия, в които населението е немско, но в същото време те представляват част от историческите граници на някогашното Бохемско кралство и неделима част от икономическия живот на страната. Затова там етническа линия не

може да бъде прокарана. Тази политика на американския президент се явява потвърждение, че самият той не е последователен в своите 14 точки.

В крайна сметка Съветът на 4-мата одобрява първоначалния доклад на Комисията по чехословашките дела. Според него старата граница между Горна и Долна Австрия, от една страна, и Чехия и Моравия, от друга, трябва да бъде изменена в полза на Чехословакия – тя присъединява малка австрийска територия с железопътната линия при Гмунд и десния бряг на р. Морава. В този вариант границата между Австрия и Чехословакия е включена в Сенжерменския договор на 10 септември 1919 г. Това е първият международноправен документ, с който се признава официално създаването на чехословашка държава.

Американският президент обаче е този, който пръв повдига въпроса за гарантиране правата на малцинствата в отделните държави, макар Х. Темпърли да твърди, че този проблем за пръв път е поставен на дневен ред пред Върховния съвет на конференцията едва в края на април 1919 г. от американската и британската делегация²¹². Въпросът е прехвърлен върху комисия, която се събира няколко пъти в периода май – ноември 1919 г. Решава се Полша и Чехословакия, в които има германско малцинство, да гарантират правата му чрез приложен специален анекс към мирните договори. Независимо от протестите на двете държави, че подобен акт е нарушение на техния суверенитет, те са принудени да приемат това допълнение към договора. Чехословакия е сред 10-те държави, които подписват подобни анекси²¹³ – на 10 септември 1919 г. между нея и държавите от съглашенската коалиция. Така в пределите на новата държава остава тримилionoн германско малцинство, което в продължение на няколко години, въпреки неколнократните предложения на президента Т. Масарик, отказва да сътрудничи на пражкото правителство. Чак през 1926 г. судетските немци променят тактиката и даже изпращат свои представители в изпълнителната власт²¹⁴.

След подписването на договора с Австрия остават за утвърждаване още две части от чехословашката граница – с Унгария и с Полша. Обсъждането на унгарските граници представлява типичен пример как отлагането на политически и териториални проблеми води до тяхното задълбочаване.

В края на март правителството на М. Каройи пада. Основна причина за това е решението от 26 февруари за създаване на неутрална зона между румънските и унгарските сили в Трансилвания. По искане на румънците унгарците трябва да опразнят голяма част от областта, която е обещана на Румъния по договора от 1916 г.²¹⁵ Това искане представлява поредното нарушение на Белградското примирие и затвърждава основното правило, от което се ръководят победителите – „правото на силата“.

На 20 март искането за нова демаркационна линия е представено на унгарското правителство от полк. Викс. В отговор правителството на М. Каройи

подава оставка, а новият премиер Бела Кун обявява създаването на Унгарска съветска република и отказва да изпълни искането²¹⁶. Смяната на М. Каройи с Б. Кун представлява символично преминаване на унгарското правителство от уилсонизъм към ленинизъм. Ако М. Каройи очаква западна подкрепа заради идентичност между неговите и на американския президент принципи, то Б. Кун се надява на помощта на Червената армия, за да защити териториалната цялост на Унгария. До известна степен това може да се разглежда и като един вид приемственост в политиката на двамата. Така например федералистката концепция присъства и при Бела Кун – тя е заложена в новото наименование на държавата – Федеративна социалистическа съветска република Унгария. Съществена промяна има, разбира се, в икономическата сфера, където правителството на Б. Кун подхожда далеч по-радикално²¹⁷.

Подобно е и мнението на американски наблюдатели в Будапеща – според тях революцията има по-скоро национален, отколкото комунистически характер: „Унгарците използват болшевиизма като последно средство да запазят териториалната цялост на страната си“²¹⁸.

Тревожните вести от Унгария принуждават Съвета на 4-мата да отдели значително внимание на унгарския въпрос. Франция настоява за незабавна военна намеса, която да се справи с комунизма в Унгария и да предотврати разпространението му. Маршал Фош представя план на 27 март 1919 г. по време на заседание на Съвета на 4-мата, който среща сериозни възражения от страна на американската делегация. Генерал Блис вижда в него опит на Франция да въвлече САЩ „във война с Изтока“ и да използва американските ресурси и финанси за френските военни планове, а Р. Лансинг – претекст за засилване на френското влияние в Източна и Централна Европа и въвлечане на САЩ във война в региона и срещу Русия. Държавният секретар предлага вместо войски да се изпрати дипломатически представител при Б. Кун²¹⁹.

Генерал-лейтенант С്മътс е изпратен в Унгария да се запознае с обстановката. Той не успява да убеди Бела Кун да приеме новата демаркационна линия в Трансилвания²²⁰. В доклада си ген. С്മътс препоръчва да се отдели по-голямо внимание на Централноевропейския регион, в частност в земите на бившата Хабсбургска империя. Той предлага въпросите, свързани с нея, да бъдат прехвърлени на една „подконференция“, също в Париж. В нея да участват всички държави – наследнички на Австро-Унгария. Председателят на тази конференция да бъде назначен от Великите сили. Ген. С്മътс вярва, че под негово влияние споменатите държави ще намерят начин поне да уточнят „принципите, по които ще бъдат очертани границите“. Според него основна цел на тази подконференция трябва да бъде създаване на икономически съюз между Дунавските държави в унисон с идеите на У. Уилсън. Ген. С്മътс е убеден, че след като се възстановят икономическите връзки между държавите, пътят към политическия съюз ще бъде открит²²¹. Той явно подце-

нява степеня на националните сили в Централна и Източна Европа. защото храни илюзии, че след решаване на икономическите проблеми ще се стигне до компромис между Чехословакия и Унгария за територии. Оптимизмът му е безпочвен – по това време Комисията по чехословашките работи е готова с доклада си и остава той да бъде одобрен от политическото ръководство на конференцията. Трудно е да си представим как чехословашката делегация ще се съгласи на ревизия на границата с Унгария, след като са удовлетворени нейните териториални искания.

Слабостта на плана на ген. Смитс се посочва в доклада на Робърт Кърнър от 19 април 1919 г. „Политическата обстановка в Централна Европа“. Според него трудно е да се очаква Чехословакия, Румъния и Югославия да се съгласят (без сериозен натиск) да решат териториалните противоречия помежду си. С други думи, една централноевропейска конференция ще трябва да се занимава с неща, които вече са факт. В противен случай тя ще представлява прелюдия към нова война в Централна Европа, но не срещу болшевиизма, а между отделните народи в региона²²².

Докладът на ген. Смитс никога не се поставя на разглеждане от Съвета на 4-мата въпреки настояванията на американската делегация.

Избухването на болшевишката революция в Унгария представлява удобен повод за чехословашката делегация да предяви нови териториални претенции към последната. Тя адресира дълъг меморандум до Ж. Клемансо в края на март, в който подчертава, че единствено Чехословакия представлява „оазис в пустинята“ на фона на обстановката в съседните държави. За да се гарантира нейната политическа стабилност и да не бъде изолирана и да установи контакт с Румъния, чехословашкото правителство предлага да окупира двете железопътни линии, които са единствената връзка между Западна и Източна Словакия²²³. В началото на юни по настояване на Е. Бенеш на Чехословакия се дава жп линията Иполисаг. С тази незначителна поправка границата най-накрая е санкционирана от конференцията на 11 юни 1919 г. като окончателна²²⁴.

На 12 юни 1919 г. конференцията уведомява Чехословакия, Унгария и Румъния относно бъдещите им граници и категорично настоява и трите държави да прекратят военните действия. Въпреки това войната между Чехословакия и Унгария не е прекратена. Едва след една успешна чехословашка офанзива на 15 юни 1919 г., самият Бела Кун заявява, че е готов да преговаря за спиране на военните действия и да се изтегли зад споменатата в нотите гранична линия²²⁵. Преговорите за изтеглянето на унгарските сили от Словакия са възпрепятствани от отказа на Е. Бенеш да преговаря пряко с унгарско правителство, което не е признато от Чехословакия. На 16 юни ген. Блис с натоварен със задачата да уреди необходимите споразумения от военен характер между командващите унгарските и чехословашките войски и в началото на юли унгарските войски се изтеглят от Словакия²²⁶.

С решението си от 7 юли 1919 г. Върховният съвет завършва разделянето на Унгария. Тя е поканена на конференцията чак на 1 декември 1919 г., когато съдбата ѝ е отдавна предрешена. На 12 февруари 1920 г. унгарската делегация получава условията на мирния договор. През следващия месец тя праща редица ноти с възражения и издига свои предложения²²⁷. Ръководителят на делегацията граф Апони базира унгарските искания на „териториалната цялост на Унгария“. Основното, за което се настоява, е провеждането на плебисцит в областите, откъснати от Унгария²²⁸. Наред с това се осъществяват преки дипломатически контакти с Италия, Полша и Франция. В лицето на Италия унгарската делегация намира подкрепа в усилията си да предотврати разпокъсването на страната. Италия се стреми към създаване на бариера срещу френското и славянското влияние в Централна и в Източна Европа. Ако усилията на Франция са насочени към изграждане на съюз между Чехословакия, Румъния и Полша, то Италия подкрепя Унгария и евентуалния ѝ съюз с Румъния, както и привличането на Полша в блок, враждебен на Чехословакия.

По това време Парижката конференция почти е приключила своята дейност. Министрите на външните работи напускат Париж и работата около все още недовършените договори се превръща в прерогатив на Конференцията на посланиците, в която всяка от Великите сили е представена от посланика си във Франция. Унгарските граници се обсъждат на Междусъюзническата конференция в Лондон през февруари 1920 г., а през юни същата година се дискутира Тешин. САЩ не изпращат представител на нито една от конференциите. Така Италия е лишена от американска подкрепа. Когато италианският премиер Франческо Нити повдига въпроса за промени в мирния договор с Унгария, той среща силна опозиция в лицето на Англия и Франция. Според двете държави „не само, че е трудно, но и почти невъзможно в този период на конференцията да се обсъждат промени в договора с Унгария“.

През 1920 г. се забелязва промяна в политиката на Франция поради факта, че през 1920 г. външен министър става Морис Палеолог, който е проводник на нова политика към Унгария, а именно – включването ѝ във френската сфера на интереси. Унгарската делегация вижда в това възможност да се ревизират някои от териториалните клаузи в договора – включване на Източна Словакия и Карпатска Украйна в пределите на Унгария, коригиране на западната граница на Словакия така, че Братислава и Кошице, както и Житни остров да останат в границите на Унгария. Протоколите от преговорите с М. Палеолог показват, че той не е склонен на толкова радикални промени²²⁹.

В Трианонския мирен договор, подписан на 4 юни 1920 г. между Унгария и Антантата, териториалните клаузи относно чехословашко-унгарската граница са включени във вида, в който са предложени от Комисията по чехословашките дела през март 1919 г. Трианонският договор узаконява

включването на Словакия в Чехословакия, макар съдбата ѝ да е предрешена още през есента на 1918 г. Дори членове на американската делегация признават²³⁰, че на Парижката конференция въпросът се е свеждал не до това, дали Словакия да бъде включена в новата държава, а до броя на унгарското малцинство в нея.

Трианонският договор не е подписан от САЩ – американската делегация напуска Париж през декември 1919 г., тъй като Конгресът отказва да ратифицира Версайския договор. САЩ подписват отделен договор с Унгария чак на 29 август 1921 г., но в него не се споменава за границите, фиксирани в Трианонския договор²³¹.

От всички граници на Чехословакия най-голям проблем представлява тази с Полша заради избухналия през есента конфликт за Тешин между двете държави и прераснал малко по-късно във военен сблъсък. През февруари 1919 г. Съветът на 4-мата изпраща комисия в областта със задачата да поддържа реда и спокойствието там. Наред с всички останали проблеми, той е обсъждан от Комисията по чехословашките дела и от Комисията по полските дела. Всяка от комисииите обаче предлага различни гранични линии – още едно доказателство, че централноевропейските проблеми трябва да бъдат разглеждани комплексно от една комисия.

На 10 април председателят на междусъюзническата комисия в Тешин в телеграма до Париж изразява безпокойствието си от обстановката в областта: „Комисията не е в състояние да продължи да поддържа обществения ред. С всеки изминат ден тук расте анархията, тъй като чехословашкото и полското правителство отказват да се съобразяват с административните разпоредби на комисията. Тя се опасява от избухване на въстание и спешно настоява да се изпратят съюзни войски в Тешин“. Под влияние на тези тревожни новини двете комисии се събират, за да вземат решение. В Комисията по полските дела САЩ са представени от проф. Р. Лорд, а в тази по чехословашките – от проф. Ч. Сиймур. Първият води прополска политика, докато вторият подкрепя граничната линия, предложена първоначално от комисииите²³². Макар че при очерстване на полските граници американците да изтъкват икономически и стратегически причини, по отношение на Тешин те се позовават на етническият и пренебрегват икономическият принцип. На пръв поглед излиза, че американците „мерят с двоен аршин“. Всъщност това са два различни казуса – първият е между страна – победителка и главния враг на Съглашението (Германия), а вторият е между две държави – победителки и следователно съюзнички!

Италианските представители предлагат разделителна линия, която се базира на етническият принцип, изхождайки от предположението, че всички силезийци са поляци. Затова те смятат, че три от четирите области трябва да се дадат на Полша.

Държавният секретар Р. Лансинг в желанието си да ограничи френското влияние върху новите държави в Централна и Източна Европа се опитва да изведе целия въпрос от правомощията на конференцията и предлага Полша и Чехия сами да постигнат споразумение. След седмица преговори Е. Бенеш съобщава на Р. Лансинг, че разговорите не са дали резултат и че поляците са заели безкомпромисна позиция. И. Падеревски настоява Полша да получи всички части от Тешин, населени с поляци, което на практика означава цялата област. Той добавя, че авторитетът на цялото полско правителство зависи от този случай и затова той не може да промени своята политика.

Докладът на чехословашката и на полската комисия е изпратен за предварително одобрение в Съвета на външните министри. Р. Лансинг не присъства на тази среща, но Хенри Уайт прави изявление от негово име: „Господин Лансинг не счита, че решението за Тешин е толкова наложително, тъй като не е свързано с германските граници, които в момента конференцията обсъжда. Според Лансинг много по-добре би било представителите на двете държави, а именно министър Падеревски и министър Бенеш, да обсъдят проблема. Ако не успеят да се споразумеят, тогава да бъде назначен арбитър“²³³.

Макар предложението на американския държавен секретар да е прието, то не решава проблема. Британските представители във Върховния икономически съвет, който се занимава с икономическото възстановяване на Европа, в меморандум до У. Уилсън обръщат внимание, че икономическото възстановяване на региона е забавено от недостига на въглища, породен от конфликта. В меморандума се настоява президентът да запознае Съвета на 4-мата със сериозните последици от конфликта в Силезия върху икономиката на Чехословакия, Полша и Австрия²³⁴. Хърбърт Хувър също е обезпокоен от обстановката. Той е най-осведоеният член на американската делегация относно обстановката в Централна и Източна Европа. За него проблемът е повече икономически, отколкото политически, затова той предлага политическият спор „да бъде замразен за три месеца“, а начело на областта да застане директор, чиято задача да бъде възстановяване на добива на въглища, а не решаване на политическия спор. За разлика от Р. Лансинг, той не вярва, че чехи и поляци ще постигнат компромис, затова предлага в областта да бъдат изпратени американски и британски части в качеството на полицейска сила, както и да се създаде междусъюзническа комисия, която да изпълнява функциите на правителство²³⁵.

Тактиката на полското правителство е за протакане на преговорите. През лятото на 1919 г. събитията се развиват благоприятно за Полша и в ущърб на Чехословакия. И. Падеревски обещава на Т. Масарик да се срещне с него в Прага и да направи „големи отстъпки“ с цел да постигне споразумение с него. През май той уверява американската делегация, че „има надежда за

разумно решение“. През юли 1919 г., след като преговорите между Т. Масарик и И. Падеревски завършват с неуспех, в Краков се събира чехословашко-полска комисия, за да обсъди проблема²³⁶. През юли 1919 г. Чехословакия трябва да се бие на два фронта – унгарско-чехословашката граница става арена на истинска война, а на север се сблъсква с Полша. Освен това френските представители се натъкват на сериозната опозиция от страна на италианците и американците. След отпътуването на Ч. Сиймур за САЩ първи американски представител става Робърт Лорд, който полага всички усилия да се стигне до благоприятно за Полша споразумение²³⁷.

Новата политическа обстановка през лятото на 1919 г., предизвикана от чехословашко-унгарските сражения, неизбежно оказва своето влияние върху представителите на двете комисии. Докато по-рано френските делегати имат доводи да убедят двете комисии, че политическата стабилност на Чехословакия е по-голяма от тази на Полша, то сега политическото положение на последната изглежда по-изгодно²³⁸.

Междувременно едно ново събитие идва в помощ на поляците. През септември 1919 г. в Париж пристига словашкият свещеник Андрей Хлинка, който настоява чехословашкото правителство да изпълни Питсбъргската спогодба от май 1918 г., като даде на Словакия автономия в границите на Чехословакия. Въпреки че полското правителство официално се разграничава от него, повече от очевидно е, че то дава съвет на А. Хлинка да поиска от конференцията в Словакия да бъде проведен плебисцит, който, според очакванията на Полша, би довел до връщането ѝ в границите на Унгария²³⁹. Причината за подобна позиция е желанието на Полша да има обща граница с Унгария и евентуално да си поделят Словакия. Полша предявява претенции към райони в северната част на Словакия, тъй като, според нея, тези райони са населени с полско население. Въпреки това, комисииите по чехословашките и полските дела единодушно решават границата между Полша и Унгария да остане непроменена²⁴⁰.

Пред Върховния съвет Едвард Бенеш предупреждава, че ако Тешин бъде даден на Полша според етнически съображения, тогава въпросът с Галиция също трябва да се реши съгласно този принцип. За да предотврати вземането на решение въз основа на докладите на двете комисии, Е. Бенеш предлага нова линия, която представлява компромис между първия доклад на комисииите от април и втория, представен през август. Границата, която той начертава, минава по р. Олза на север до града Тешин. По-голямата част от възглищния район Карвин, както и железопътната линия се дават на Чехословакия.

Когато се оказва, че Великите сили нямат намерение да променят позициите си, единственият възможен вариант остава провеждането на плебисцит. И Е. Бенеш, и Р. Дмовски дават съгласие, изхождайки от различни съображения – чехословашкият външен министър смята, че това е възможност да се

избегне неблагоприятно решение на конференцията, а Р. Дмовски, защото се надява по този начин Полша да получи дори по-голяма част от територията, за която претендира. След започване на Полско-руската война обаче Полша се отказва от идеята за плебисцит, тъй като смята, че след евентуална победа срещу Русия ще получи по-голяма част от областта.

Американската делегация няма голямо влияние върху Конференцията на посланиците в Париж. След като Американският конгрес отказва да ратифицира Версайския договор, американските представители в Париж участват само като наблюдатели и Италия губи тяхната подкрепа. Англия заема благоприятна за Чехословакия позиция по отношение на Тешин, а през лятото на 1920 г. на мястото на Балфур като външен министър идва лорд Кързън.

Положението на Полша също се променя. Ако през есента на 1919 г. Чехословакия политически и дипломатически е в неблагоприятна позиция, то през лятото на 1920 г. Полша се намира в подобно положение. В сраженията срещу Русия поляците отначало търпят поражение. Полският премиер Владислав Грабски и външният министър Станислав Патек идват на конференцията в Спа, за да искат военна подкрепа срещу Русия. При така очертаните обстоятелства полският премиер не е в състояние да се противопостави на решението на Върховния съвет за бъдещето на Източна Галиция, относно Тешин като условие за военна помощ. На 11 юли 1920 г. междусъюзническата комисия приема линията Олза за граница между Чехословакия и Полша, а взетото на Конференцията на посланиците решение в Спа от 28 юли 1920 г. слага край на чехословашко-полския конфликт²⁴¹.

Така конфликтът за Тешин се решава благоприятно за Чехословакия благодарение на променената външнополитическа обстановка. Американските представители на Парижката конференция не повлияват върху окончателното решение за областта, тъй като още през 1919 г. американската делегация напуска конференцията. Макар Едвард Бенеш да смята решението на конференцията на посланиците за дипломатическа победа, той е принуден да признае, че политиката му за привличане на Полша за съюзник на Чехословакия претърпява провал.

Разривът между двете държави не може да бъде заличен чрез сключеното териториално споразумение. Идеята за общи интереси и външна политика на двете държави – важен фактор в политическите сметки на Т. Масарик и Е. Бенеш – престава да бъде възможна. Проектираното полско-чехословашко приятелство „се изпарява“ по време на конфликта за Тешин. Така че Чехословакия, вместо да стане част от прозападната и антигерманска „верига“ от държави, се превръща в остров сред море от враждебни държави, без да може да разчита на подкрепа от страна на своите съседи. От проектираната антигерманска „бариера“ остава т.нар. Малка Антанта (Чехословакия, Югославия, Румъния), която обаче не може да замести като стабилен външнополитически фактор Австро-Унгария.

Политиката на САЩ спрямо държавите – наследнички на Австро-Унгария е подчинена преди всичко на лансирания от У. Уилсън принцип на национално самоопределение. В пълна сила това важи и за Чехословакия. Още от самото начало става ясно, че придържането към този принцип е на практика невъзможно. Първата причина се корени още в периода непосредствено след края на войната, когато противоречията сред държавите от Съглашението, от една страна, и САЩ, от друга, придобиват по-конкретни очертания. Приемането на 14-те точки на президента Удроу Уилсън от страна на европейските му съюзници е преди всичко тактически ход, но не и реално намерение те да бъдат приложени на практика. Втората причина се корени в принципа, който се налага веднага след войната, а именно – „правото на силата“. В резултат границите на новите държави са предопределени още преди откриването на конференцията и в нарушение на сключените примирия с победените държави. Важното в случая е, че това става с явната „благословия“ на съглашенските държави, в частност на Франция, която цели да създаде такава следвоенна Централна Европа, която да служи като „бариера“ срещу евентуална германска експанзия.

Неуспехът на американската делегация на Парижката мирна конференция да наложи мир в духа на Уилсъновите принципи се дължи и на факта, че нейните членове нямат достатъчно опит, нито получават достатъчно ясни инструкции от американския президент. Случаят с границите на Чехословакия не прави изключение. Американските представители в Комисията се оказват в изолация и не успяват да прокарат своите виждания за границите на новата държава.

На Парижката мирна конференция окончателно се санкционира разпадането на Австро-Унгария. В резултат от Сенжерменския и Трианонския мирен договор териториите на бившата Хабсбургска империя се поделят между Австрия, Унгария, Чехословакия, Кралството на сърби, хървати и словенци, Италия, Полша и Румъния.

За унгарците Трианон е символ на национална катастрофа, сравнима с поражението на унгарците в битката при Мохач през 1526 г. Разбира се, за съседите на Унгария Трианон е въплъщение на справедливостта, символ на освобождението на дунавските народи. Трианонският договор не само че разделя историческите земи на страната, но и етнически разпокъсва унгарците в 4 държави – от 10 млн. унгарци 67% остават в Унгария, 16% – в Румъния, 10% – в Чехословакия, 6% – в Югославия²⁴².

Според унгарския историк Ищван Боржоди Трианонският договор е „продукт на европейския национализъм“, но най-вече „триумф на пропагандата“²⁴³. Пропаганда от типа „в бяло или черно“ най-добре е представена от Харолд Никълсън, секретар на британската делегация на Парижката конференция. Обобщавайки настроенията в лагера на победителите, той посочва:

„Нашите емоции бяха насочени не към миналото, а към настоящето и бъдещето – към нова Сърбия, нова Полша, нова Чехословакия“²⁴⁴.

Следвоенната реорганизация на Дунавския регион се изгражда върху нестабилна, „пясъчна“ основа. Унищожаването на Хабсбургската империя води до създаване на държавно-политически вакуум в Централна Европа, който държавите – наследнички не са в състояние да запълнят. Вместо да реорганизират политическата структура на Дунавската империя на федеративна основа, победителите дават благословията си за възникване на няколко държави на нейно място. Една многонационална империя е заменена от няколко многонационални държави. Освен че присъединяват голяма част от земите на Хабсбургската империя, новите държави „наследяват“ и „пренасят“ националните и териториалните противоречия, съществували отпреди войната.

Макар че Австро-Унгария е разрушена в името на принципа на националното самоопределение на народите, този принцип не се прилага на Парижката мирна конференция. Нито един от народите ѝ не получава правото да определи под чия власт ще живее в унисон с Уилсъновите принципи.

Ако Удроу Уилсън се стреми да приложи националния принцип както при победените държави, така и при народите от лагера на победителите, то чехословашката делегация, както и тези на държавите – наследнички на Австро-Унгария смятат, че този принцип важи само за победителите и се придържат към принципа „правото на силата“. В духа на този принцип съдбата на Словакия се решава още през есента на 1918 г., когато е присъединена към чехословашката държава в явно нарушение на сключеното примирие между Съглашението и Унгария. Този акт е санкциониран писмено от Франция, неохотното съгласие на Англия и безразличието на САЩ. Парадоксалното в случая е, че по време на войната чехите и словаците воюват под коренно противоположния лозунг „силата на правото“!

Чехословакия се създава като етнически хибридна държава, в пълно противоречие с Уилсъновия принцип на национално самоопределение. Освен голямото германско малцинство, в пределите на новата държава живеят още унгарци, карпатски украинци, поляци, словаци. На последните им е отказано правото на автономия, обещана им от Т. Масарик чрез сключената в САЩ Питсбъргска спогодба през 1918 г. между него и Словашката лига. Конституцията на Чехословакия от 1920 г. предвижда централистично, а не федералистко устройство на държавата. Това ще предопредели и характера на отношенията им в междувоенния период.

БЕЛЕЖКИ

- ¹ Томас Удроу Уилсън (1856–1924) – роден във Вирджиния в семейството на пресвитериански свещеник, с шотландски и ирландски корени. След дипломирането си за кратко упражнява адвокатска професия, а през 1885 г. защитава докторат в университета „Джон Хопкинс“. В периода 1890–1902 г. У. Уилсън преподава политически науки в Принстън, после е ректор на университета до 1910 г. Между 1910–1912 г. е губернатор на Ню Джърси, след това печели номинацията на Демократическата партия за кандидат-президент, а през 1912 г. спечелва президентските избори и става 28-ият президент на САЩ.
- ² *Seymour, C.* The Intimate papers of Colonel House. Т. 1–4. Boston – New York, 1926–1928; *Daniels, J.* The Wilson Era. Years of Peace. 1910–1917. Chapel Hill, 1960; *Tumulty, J.* Woodrow Wilson as I Know Him. New York, 1921; *Seymour, Ch.* What Really Happened at Paris. The Story of the Paris Peace Conference, 1918–1919. New York, 1921; *Lansing, R.* The Peace Negotiations, A Personal Narrative. Boston, 1921; *Freud, S., W. Bullitt.* Thomas Woodrow Wilson. A Psychological Study. Boston, 1967.
- ³ *Baker, R. S.* Woodrow Wilson and World Settlement. Т. 1–3. New York, 1922.
- ⁴ *Gelfand, L.* The Inquiry. American Preparations for Peace, 1917–1919. London, 1963; *Link, A.* Woodrow Wilson: Revolution, War and Peace. Arlington Heights, 1979; *Temperley, H.* A History of the Peace Conference of Paris. Т. 1–6. Oxford, 1969; *Pomerance, M.* The United States and Self-Determination: Perspectives on the Wilsonian Conception. – The American Journal of International Law, LXXVI, 1976; *Heater, D.* National Self-Determination: Woodrow Wilson and His Legacy. New York, 1994; *Gamble, R.* Savior nation: Woodrow Wilson and the Gospel of Service. – Humanitas, XIV, 2001, 1.
- ⁵ *Гершов, З. М.* „Нейтралитет“ США в годъ Первой мировой войны. М., 1962; *Зубок, Л.* Очерки США. М., 1956; *Йоффе, А.* Миссия Рута в России в 1917 году. – Вопросы истории, 1958, № 9.
- ⁶ *Уткин, А.* Дипломатия Вудро Вилсона. М., 1989.
- ⁷ *Петков, П.* САЩ, Световната война и мирната програма на президента Удроу Уилсън. – ГСУ. ИФ, 89–90, 1996–1997. С., 2000.
- ⁸ *Пантев, А.* „Специалните отношения“ между Англия и САЩ по време на Първата световна война. – История и обществознание, 1986, № 2.
- ⁹ *Генов, Г.* Ньойският договор и България. С., 1935; *Христов, Х.* България, Балканите и мирът 1919. С., 1984; *Пантев, А., П. Петков.* САЩ и България по време на Първата световна война. С., 1983; *Petkov, P.* The United States and Bulgaria in World War I. New York, 1991.
- ¹⁰ *Пантев, А.* Стратегически проекти за външната политика на САЩ в края на XIX – началото на XX век. – ГСУ. ИФ, 75, 1982; *Петков, П.* Основни доктрини в американската външна политика в края на XVIII и началото на XIX век. – История и обществознание, 1988, № 5–6, 90–103; Нови акценти в американската външна политика от Гражданската война до Първата световна война. – История, 1996, № 3–4.
- ¹¹ *Mamatey, V.* The United States and East Central Europe 1914–1918. A Study of Wilsonian Diplomacy and Propaganda. Princeton, 1957; The USA and the Dissolution of Austria-Hungary. – Journal of Central European Affairs, X, October 1950.
- ¹² *Valiani, L.* The End of Austria-Hungary. London, 1973.
- ¹³ *Calder, K.* Britain and the Origins of New Europe, 1914–1918. Cambridge, 1976; *Fest, W.* Peace or Partition. The Habsburg Monarchy and the British Policy, 1914–1918. New York, 1978; *Hanak, H.* The Government, the Foreign Office and Austria-Hungary, 1914–1918. – The Slavonic and East European Review, XLVII, 1969.
- ¹⁴ *Feito, F.* Rekviem za Mrtvou Riši. Praha, 1998.

- ¹⁵ *Glant, T.* Through the Prism of The Habsburg Monarchy: Hungary in American Diplomacy and Public Opinion During World War I. New York, 1998; *Taraszovicz, S.* American Peace Plans and the Shaping of Hungary's post World War I Borders. – In: Total War and Peacemaking, A Case Study on Trianon. Eds. *B. K. Kiraly, P. Pastor, I. Sanders.* New York, 1982; *Romsics, I.* The Great Powers and the Dissolution of Austria-Hungary. – The Hungarian Quarterly, XLI, Autumn 2000, No 159.
- ¹⁶ *Ирманова, Е.* Konec starého světa. – Slovanský přehled, LXXXVII, 2001, No 4.
- ¹⁷ *Zivojinovic, D.* America, Italy and the Birth of Yugoslavia 1917–1919. New York, 1972; The Vatican, Woodrow Wilson, and the Dissolution of the Hapsburg Monarchy 1914–1918. – East European Quarterly, III, 1969.
- ¹⁸ *Рубиницэйн, Е.* Крушение Австро-Венгерской монархии. М., 1963.
- ¹⁹ *Трайнин, И. П.* Национальные противоречия в Австро-Венгрии и ее распад. М., 1947.
- ²⁰ *Galandauer, J.* Vznik československe republiky. Praha, 1988.
- ²¹ *Hajek, J. S.* Wilsonovská legenda v dějinách ČSR. Praha, 1953.
- ²² *Баева, И.* Монархия-республика в Източна Европа през ХХ в. – Исторически преглед, 2003, № 1–2.
- ²³ *Мишев, Р.* История на Австро-Унгария, 1867–1918. В. Търново, 2005.
- ²⁴ *Готовска, Т.* Назад към изгубения трон. С., 1996.
- ²⁵ *Seutow, C.* Czechoslovak Frontiers. – Yale Review, XXVIII, 1938–1939.
- ²⁶ *Jaszi, O.* The Problem of Sub-Carpathian Ruthenia. – In: Czechoslovakia, Twenty Years of Independence. Ed. *R. Kerner.* Princeton, 1940.
- ²⁷ *Steed, H. W.* Through Thirty Years, 1892–1922. A Personal Narrative. T. 2. London, 1925.
- ²⁸ *Beneš, E.* Problémy nové Evropy a zahraniční politika československa. Projevy a uvahy z r. 1919–1924. Praha, 1924; Světová válka a naše revoluce. T. 1–2. Praha, 1935; *Nicolson, H.* Peacemaking, 1919. London, 1933.
- ²⁹ *Deak, F.* Hungary at the Paris Peace Conference. New York, 1942.
- ³⁰ Total War and Peacemaking, A Case Study on Trianon; *Magoszi, P.* The Rutheniana Decision to Unite with Czechoslovakia. – *The Slavic Review*, XXXIV, 1975, No 2; *Ormos, M.* From Padua to the Trianon 1918–1920. Budapest, 1990; *Major, M.* American-Hungarian Relations 1918–1944. Ontario, 1991; *Romsics, I.* Edvard Benes and the Czechoslovak-Hungarian Border. – The New Hungarian Quarterly, XXX, 1992, No 128.
- ³¹ *Borsody, S.* Hungary's Road to Trianon: Peacemaking and Propaganda. – In: Total War and Peacemaking, A Case Study on Trianon. Ed. *B. Kiraly, P. Pastor, I. Sanders.* New York, 1982.
- ³² *Callcott, W. R.* The Last War Aim: British opinion and the Decision for Czechoslovak Independence, 1914–1919. – The Historical Journal, XXVII, 1984, No. 4.
- ³³ *Ирманова, Е.* Madarsko a Versailleský mírový system. Usti nad Labem, 2002.
- ³⁴ *Готовска, Т.* Цит. съч.
- ³⁵ *Пантев, А.* Стратегически проекти..., с. 127.
- ³⁶ *Gamble, R.* Savior nation: Woodrow Wilson and the Gospel of Service. – Humanitas, XIV, 2001, No 1, p. 8.
- ³⁷ *Гершов, З. М.* „Цит. съч., с. 28; Според Ch. Beard и M. Beard (The Rise of American Civilization. T. 2, New York, 1947, 614–615) до Първата световна война САЩ сключили тайно споразумение с Англия и Франция за съвместна война срещу Германия, макар официалните американски кръгове да отричат това.
- ³⁸ Едвард Бенеш (1884–1948) – чешки политик, сподвижник на Томаш Масарик, първият външен министър на Чехословакия, президент на страната от 1935 г.
- ³⁹ Милан Шефаник (1880–1919) – словак, от групата на „гласитите“, по професия астроном. През 1904 г. се установява във Франция, получава френско гражданство, работи за френското правителство и френския военноморски флот.

- ⁴⁰ *Křen, J.* Konfliktní společenství. Praha, 1990, p. 395.
- ⁴¹ The Papers of Woodrow Wilson. Ed. *A. Link*. T. 40. Princeton, 1966, 439–441 (по-нататък вж. PWW).
- ⁴² *Mamatey, V.* The United States and East Central Europe..., p. 41.
- ⁴³ *Gamble, R.* Цит. съч., с. 12.
- ⁴⁴ Пак там, с. 6.
- ⁴⁵ Documents and Statements Relating to Peace Proposals and War Aims (December 1916 – November 1918). London – New York, 1919, doc. 13, p. 41–42.
- ⁴⁶ Пак там, док. 34, с. 89–96.
- ⁴⁷ PWW, T. 46, p. 40.
- ⁴⁸ Hoover Institution on War, Revolution, and Peace, Herron Papers: Austria I, Doc. IV; *Herron, G.* „Heinrich Lammasch's Suggestion for Peace in Bern.“ – In: Heinrich Lammasch, seine Aufzeichnungen, sein Wirken und seine Politik. Hrsg. von M. Lammasch, H. Sperl. Wien – Leipzig, 1922, 186–193.
- ⁴⁹ Сикстовата афера е наречена на името на шурей на Карл I Сикст Бурбонски, който посредничи при преговорите за мир между Виена и Париж.
- ⁵⁰ *Campbell, S.* The Secrets of Crewe House. London, 1947, 25–27.
- ⁵¹ Documents and Statements..., doc. 57, p. 191.
- ⁵² Papers Relating to the Foreign Relations of the United States. 1918. Supplement 1. The World War. T. 1. Washington, 1933, 808–809 (по-нататък FRUS, 1918, WW 1, Suppl. 1).
- ⁵³ PWW, T. 48, 205–206.
- ⁵⁴ *Masaryk, T.* Nova Evropa. Brno, 1994, p. 147.
- ⁵⁵ Dokumenty československé zahraniční politiky. Vznik československa. Praha, 1994, doc. 41, p. 123.
- ⁵⁶ Пак там, док. 54, с. 142.
- ⁵⁷ Пак там, док. 88, с. 201.
- ⁵⁸ Пак там, док. 104, с. 246.
- ⁵⁹ Пак там, док. 145, с. 306–307.
- ⁶⁰ Пак там, док. 146, с. 307–308 – Лев Сихрава отива във Франция; док. 148, с. 310 – Стефан Осуски – във Великобритания; док. 149, с. 311 – Лев Борски – в Италия.
- ⁶¹ Пак там, док. 152, с. 315.
- ⁶² Пак там, док. 184, с. 348–349.
- ⁶³ Пак там, док. 186, с. 350–351.
- ⁶⁴ *Galandauer, J.* Karel I..., 258–259; *Irmanova, E.* Madarsko a Versailleský mírový systém, 76–77.
- ⁶⁵ Dokumenty československé zahraniční politiky, doc. 155, p. 317–320.
- ⁶⁶ AUTGM, MA, XV-Amerika, kr. 312, sl. 25.
- ⁶⁷ Documents and Statements, doc. 78, 252–253.
- ⁶⁸ Documents of American History since 1898. Ed. By H. Commager. New Jersey, 1973, doc. 423.
- ⁶⁹ Dokumenty československé Zahraniční Politiky, doc. 170, 332–333.
- ⁷⁰ Пак там, док. 183, с. 347–348.
- ⁷¹ FRUS, 1918, WW 1, Suppl. 1, p. 404.
- ⁷² Dokumenty československé Zahraniční Politiky, doc. 177, p. 340–341.
- ⁷³ *Mrazek, J.* Woodrow Wilson a Americké uznání za vládu de facto. Praha, 1933, p. 66.
- ⁷⁴ *Pastor, P.* The Hungarian Revolution's Road From Wilsonianism to Leninism, 1918–1919. – East Central Europe, III, 1976, No 2, p. 213.
- ⁷⁵ *Mușes, P.* Цит. съч., с. 244.
- ⁷⁶ *Perman, D.* The Shaping of the Czechoslovak State. The Diplomatic History of the Boundaries of Czechoslovakia. Leiden, 1962, p. 50.

- ⁷⁷ *Mrazek, J.* Цит. съч., с. 67.
- ⁷⁸ *Glant, T.* Through the Prism of the Habsburg Monarchy, Appendix C, p. 303.
- ⁷⁹ Пак там, 297–298.
- ⁸⁰ Papers relating to the Foreign Relations of the United States. Paris Peace Conference, 1919. T. 1. Washington, DC, 1942, p. 81 (по-нататък FRUS, PFC, 1919).
- ⁸¹ *Nosek, V.* Independent Bohemia. London, 1918, p. 147.
- ⁸² *Jeszensky, G.* British Policy towards Central Europe, 1914–1918. – 20th Century Hungary and the Great Powers. New York, 1995, 64–65.
- ⁸³ Пак там, с. 66.
- ⁸⁴ *Perman, D.* Цит. съч., с. 190.
- ⁸⁵ AUTGM, MA, XV-Amerika, kr. 312, sl. 23.
- ⁸⁶ *Zahradnicek, T.* Masaryk a středoevropská spoluprace (listopad 1917–listopad 1918). – In: TGM, Rusko a Evropa..., 252–253; *May, A.* The Mid-European Union. – In: The Immigrants' Influence, p. 259.
- ⁸⁷ Dokumenty československé zahraniční politiky, doc. 168, p. 330–331.
- ⁸⁸ *May, A.* Цит. съч., с. 251.
- ⁸⁹ AUTGM, MA, XV-Amerika, kr. 312, sl. 25.
- ⁹⁰ *May, A.* Цит. съч., с. 265.
- ⁹¹ *Zivojinovic, D.* America, Italy nad the Birth of Jugoslavia, p. 155.
- ⁹² *Seymour, C.* The Intimate Papers... T. 4, p. 105.
- ⁹³ FRUS, 1918, WW 1, Suppl. 1, 433–434.
- ⁹⁴ *Баева, И.* Цит. съч., с. 100.
- ⁹⁵ *Готовска, Т.* Цит. съч., с. 125.
- ⁹⁶ Пак там, 90–91.
- ⁹⁷ *Livan, G.* A Twentieth-Century Prophet: Oscar Jaszi 1875–1957. Budapest, 2006, p. 131.
- ⁹⁸ *Borsody, S.* Oscar Jaszi's Vision of Peace. – In: Hungary's Historical Legacies. Studies in Honor of Stephen Bela Vardy. Boulder, 2000, 117–118; *Kann, R.* The Multinational Empire: Nationalism and National Reform in the Habsburg Monarchy 1848–1918. T. 1–2. New York, 1983, T.1, p. 147.
- ⁹⁹ *Krizman, B.* The Belgrade Armistice of 13 November 1918. – The Slavonic and East European Review, XLVIII, January 1970, No 110, 85–87.
- ¹⁰⁰ *Taraszovics, S.* Цит. съч., с. 240.
- ¹⁰¹ *Deak, F.* Hungary at the Paris Peace Conference. New York, 1942, p. 20.
- ¹⁰² Dokumenty československé zahraniční politiky. Československo na Pařížské mírové konferenci Praha, 2001, doc. 3, p. 55 (по-нататък: Československo na Pařížské mírové konferenci).
- ¹⁰³ *Zivojinovic, D.* America, Italy and the Birth of Jugoslavia, p. 172.
- ¹⁰⁴ *Pechota, V.* Czechoslovak Constitutionalism. – Czechoslovak and Central European Journal, X, Winter 1991, No 2, p. 4.
- ¹⁰⁵ *Mamutey, V.* The Role of President Wilson in the Foundation of Czechoslovakia. – In: Czechoslovakia Past and Present. T. 1. Ed. *M. Rechcigl.* Hague, 1968, p. 27.
- ¹⁰⁶ Пак там, с. 29.
- ¹⁰⁷ FRUS, PFC, 1919, T. 2, 377–378.
- ¹⁰⁸ Пак там, с. 379.
- ¹⁰⁹ Československo na Pařížské mírové konferenci, doc. 2, p. 52–54.
- ¹¹⁰ Пак там, док. 6, с. 61–63.
- ¹¹¹ Пак там, док. 2, с. 52–54.
- ¹¹² FRUS, PFC, 1919, T. 2, 379–383.
- ¹¹³ Пак там, 376–377.
- ¹¹⁴ *Perman, D.* Цит. съч., с. 85.

- ¹¹⁵*Bonsal, S.* Suitors and Supplants. The Little Nations at Versailles. Washington, 1946: <http://www.hungarian-history.hu/lib/hung.htm>
- ¹¹⁶Пак там.
- ¹¹⁷FRUS, PPC, 1919, T. 2, p. 224.
- ¹¹⁸*Seymour, C.* Czechoslovak Frontiers. – Yale Review, XXVIII, 1938–1939, 273–274.
- ¹¹⁹*Rakova, S.* Politika Spojených států ve střední Evropě po první světové válce. Praha, 1983, p. 30.
- ¹²⁰FRUS, PPC, 1919, T. 2, 379–383.
- ¹²¹*Irmanova, E.* Maďarsko a Versailleský mírový systém, p. 99.
- ¹²²*Pastor, P.* Hungarian Territorial Losses During the Liberal-Democratic Revolution of 1918–1919. – In: Total War and Peacemaking, A Case Study on Trianon, p. 262.
- ¹²³*Ormos, M.* From Padua to the Trianon 1918–1920. Budapest, 1990, p. 111.
- ¹²⁴*Deak, F.* Цит. съч., с. 21.
- ¹²⁵Пак там, 362–364.
- ¹²⁶*Wandycz, P. S.* The United States and Poland. Harvard, 1980, p. 136.
- ¹²⁷Československo na Pařížské mírové konferenci, doc. 5, p. 58–60.
- ¹²⁸Пак там, док. 12, с. 68–71.
- ¹²⁹*Perman, D.* Цит. съч., с. 105.
- ¹³⁰Пак там.
- ¹³¹FRUS, PPC, 1919, T. 12, p. 675.
- ¹³²Československo na Pařížské mírové konferenci, doc. 89, p. 189.
- ¹³³FRUS, PPC, 1919, T. 12, p. 322.
- ¹³⁴*Wandycz, P.* Цит. съч., с. 137.
- ¹³⁵*Perman, D.* Цит. съч., с. 112.
- ¹³⁶FRUS, PPC, 1919, T. 12, 313–317.
- ¹³⁷*Beneš, E.* Problémy nové Evropy a zahraniční politika československa. Projevy a uvahy z r. 1919–1924. Praha, 1924, p. 66.
- ¹³⁸FRUS, PPC, 1919, T. 3, 818–822.
- ¹³⁹*Dejmek, J.* Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918 až 1992). Praha, 2002, p. 137.
- ¹⁴⁰Československo na Pařížské mírové konferenci, doc. 98, p. 196–197.
- ¹⁴¹*Rakova, S.* Цит. съч., с. 22.
- ¹⁴²FRUS, PPC, 1919, T. 1, p. 120.
- ¹⁴³Пак там, с. 124.
- ¹⁴⁴*Seymour, Ch.* Letters from the Paris Peace Conference, New Haven and London, 1965, p. 4.
- ¹⁴⁵*Tarasovics, S.* Цит. съч., с. 238.
- ¹⁴⁶*May, A.* The American epoch..., 204–205.
- ¹⁴⁷*Heater, D.* National Self-Determination: Woodrow Wilson and His Legacy. New York, 1994, p. 54.
- ¹⁴⁸*Macmillan, M.* Peacemakers: the Paris Conference of 1919 and its attempt to end war. London, 2002, p. 18.
- ¹⁴⁹*Христов, Х.* България, Балканите и мирът 1919. С., 1984, с. 34.
- ¹⁵⁰*Temperley, H.* Цит. съч. Т. 1, 249–250.
- ¹⁵¹Пак там, с. 267.
- ¹⁵²FRUS, PPC, 1919, T. 1, 156–157.
- ¹⁵³*Macmillan, M.* Цит. съч., с. 115.
- ¹⁵⁴*Wandycz, P.* Цит. съч., с. 133.
- ¹⁵⁵FRUS, PPC, 1919, T. 3, p. 172.
- ¹⁵⁶Пак там, с. 818.

- ¹⁵⁷Так там, с. 887.
- ¹⁵⁸*Seymour, Ch. Czechoslovak Frontiers*, p. 278.
- ¹⁵⁹*Rakova, S.* Цит. съч., с. 39.
- ¹⁶⁰*Seymour, Ch. Czechoslovak Frontiers*, 273–274.
- ¹⁶¹*Perman, D.* Цит. съч., с. 139.
- ¹⁶²*Seymour, Ch. Letters from...*, p. 175.
- ¹⁶³*Macmillan, M.* Цит. съч., с. 247.
- ¹⁶⁴*Seymour, Ch. Czechoslovak Frontiers*, p. 277.
- ¹⁶⁵*Sakmyster, T. Great Britain and the Making of Treaty of Trianon.* – In: *Total War and Peacemaking, A Case Study on Trianon*, p. 117.
- ¹⁶⁶*Nicolson, H. Peacemaking 1919.* London, 1933, p. 34.
- ¹⁶⁷*Macmillan, M.* Цит. съч., с. 240.
- ¹⁶⁸*Mamatey, V. The Role of President Wilson in the Foundation of Czechoslovakia*, p. 187.
- ¹⁶⁹Територията е част от Унгарското кралство. Среща се и с имената Руска Крайна, Подкарпатска Рус, Рутения. Географски погледнато, тя е продължение на Словакия. В навечерието на Първата световна война населението там наброява около 570 000 души. То се смята за най-изостаналото в икономическо и в политическо отношение в Австро-Унгария. Според унгарската статистика от 1910 г. 70–90% от населението е неграмотно. Средната класа е маджаризирана. Няма училища на родния език, липсва какъвто и да е политически живот. В същото време се наблюдава масова емиграция в САЩ. Именно сред тамошните емигранти се заражда идеята за автономия на Рутения. След Първата световна война областта е присъединена към Чехословакия, след Мюнхен 1938 г. е дадена на Унгария, а след Втората световна война става част от Съветския съюз.
- ¹⁷⁰Československo na Pařížské mírové konferenci, doc. 108, p. 207–210.
- ¹⁷¹Так там, док. 11, с. 67–68.
- ¹⁷²*Sandor, V. Carpatho-Ukraine in the Twentieth Century.* Harvard, 1997, p. 6.
- ¹⁷³*Magoszi, P. The Ruthenian Decision to Unite with Czechoslovakia.* – In: *The Slavic Review*, XXXIV, 1975, No 2, p. 374; *Mamatey, V. The Slovaks and Carpatho-Ruthenians.* – In: *The Immigrants' Influence...*, p. 244.
- ¹⁷⁴Československo na Pařížské mírové konferenci, doc. 11, p. 67–68.
- ¹⁷⁵*Jaszi, O. The Problem of Sub-Carpathian Ruthenia.* – In: *Czechoslovakia, Twenty Years of Independence.* Ed. R. Kerner. Princeton, 1940, p. 203.
- ¹⁷⁶*Крофта, К. Подкарпатская Русь и Чехословакия.* Прага, 1935, с. 40.
- ¹⁷⁷*Seymour, Ch. Czechoslovak Frontiers*, p. 282.
- ¹⁷⁸*Walworth, A. Wilson and His Peacemakers. American Diplomacy at the Paris Peace Conference, 1919.* New York, 1986, p. 263.
- ¹⁷⁹FRUS, PPC, 1919, T. 2, 232–236.
- ¹⁸⁰*Seymour, Ch. Czechoslovak Frontiers*, p. 281.
- ¹⁸¹*Taraszovics, S.* Цит. съч., 241–242.
- ¹⁸²*Nicolson, H. Peacemaking 1919*, p. 279.
- ¹⁸³*Seymour, Ch. Czechoslovak frontiers*, p. 277.
- ¹⁸⁴Так там.
- ¹⁸⁵*Romsics, I. Edvard Beneš and the Czechoslovak-Hungarian Border.* – *The New Hungarian Quarterly*, XXX, 1992, No 128, p. 100.
- ¹⁸⁶*Taraszovics, S.* Цит. съч., 241–242.
- ¹⁸⁷*Rakova, S.* Цит. съч., с. 52.
- ¹⁸⁸*Taraszovics, S.* Цит. съч., с. 242.
- ¹⁸⁹Так там.
- ¹⁹⁰*Perman, D.* Цит. съч., 153–154.

- ¹⁹¹Пак там, с. 158.
- ¹⁹²*Macmillan, M.* Цит. съч., с. 227.
- ¹⁹³*Kertesz, S.* The Consequences of World War I: The Effects on East Central Europe. – In: *Total War and Peacemaking, A Case Study on Trianon.*
- ¹⁹⁴*Callcott, W. R.* The Last War Aim: British opinion and the Decision for Czechoslovak Independence, 1914-1919. – *The Historical Journal*, XXVII, 1984, No 4, p. 986.
- ¹⁹⁵FRUS, PPC, 1919, T. 4, 543–547.
- ¹⁹⁶Пак там, 544–545.
- ¹⁹⁷*Callcott, W. R.* Цит. съч., с. 988.
- ¹⁹⁸FRUS, PPC, 1919, T. 4, p. 545.
- ¹⁹⁹*Seymour, Ch.* Czechoslovak Frontiers, p. 285.
- ²⁰⁰*Dockrill, M., J. D. Goold.* Peace Without Promise: Britain and the Peace Conferences, 1919–1923. Hamden, 1980, p. 111.
- ²⁰¹*Seymour, C.* The Intimate Papers..., p. 402.
- ²⁰²*Sakmyster, T.* Цит. съч., с. 124.
- ²⁰³FRUS, PPC, 1919, T. 4, p. 679.
- ²⁰⁴*Macmillan, M.* Цит. съч., с. 254.
- ²⁰⁵*Джордж, Л.* Правда о мирных договорах. Т. 2, 154–158.
- ²⁰⁶Пак там, 158–161.
- ²⁰⁷FRUS, PPC, 1919, XI, 251–252.
- ²⁰⁸Пак там, 271–278.
- ²⁰⁹*Perman, D.* Цит. съч., с. 203.
- ²¹⁰Пак там, с. 204.
- ²¹¹Пак там, 205–206.
- ²¹²*Temperley, H.* Цит. съч. Т. 5, с. 123.
- ²¹³*Roucek, J.* Czechoslovakia and Her Minorities. – In: *Czechoslovakia...*, p. 172.
- ²¹⁴Пак там, с. 179.
- ²¹⁵FRUS, PPC, 1919, T. 4, p. 16.
- ²¹⁶*Vermes, G.* The Agony of Federalism in Hungary Under the Karolyi Regime, 1918/1919. – *East European Quarterly*, VI, 1973, No 4, p. 501.
- ²¹⁷*Pastor, P.* The Hungarian Revolution's Road From Wilsonianism to Leninism..., с. 218.
- ²¹⁸*Macmillan, M.* Цит. съч., 270–271.
- ²¹⁹*Vigh, K.* The Causes and Consequences of Trianon: A Re-Examination. – In: *Total War and Peacemaking, A Case Study on Trianon*, p. 70.
- ²²⁰FRUS, PPC, 1919, T. 5, 41–43.
- ²²¹*Vigh, K.* Цит. съч., с. 70.
- ²²²*Perman, D.* Цит. съч., 188–189.
- ²²³Československo na Pařížské mírové konferenci, doc. 158, p. 268–271.
- ²²⁴*Roms'cs, I.* Edvard Benes and the Czechoslovak-Hungarian Border, p. 101.
- ²²⁵FRUS, PPC, 1919, T. 6, p. 512.
- ²²⁶Пак там, 550–557.
- ²²⁷*Deak, F.* Цит. съч., 231–238.
- ²²⁸FRUS, PPC, 1919, T. 9, p. 876.
- ²²⁹*Готовска, Т.* Цит. съч., 116–117.
- ²³⁰*Seymour, Ch.* Czechoslovak frontiers, p. 275.
- ²³¹*Vigh, K.* Цит. съч., с. 76.
- ²³²*Lloyd George, D.* The Truth about the Peace Treaties. Т. 2, 246–248.
- ²³³FRUS, PPC, 1919, T. 4, 610–611.
- ²³⁴*Perman, D.* Цит. съч., с. 236.

²³⁵Пак там, с. 237.

²³⁶FRUS, PPC, 1919, IX, 336–337.

²³⁷*Benes, E.* Problemy nove Evropy a zahranicni politika ceskoslovenska, p. 65.

²³⁸FRUS, PPC, 1919, T. 6, p. 287.

²³⁹*Bonsal, S.* Suitors and Supplants. The Little Nations at Versailles. Washington, 1946: <http://www.hungarian-history.hu/lib/hung.htm>

²⁴⁰*Perman, D.* Цит. съч., 248–249.

²⁴¹*Динева, Д.* Войната, революцията, границите (Централна Европа 1914–1920). Случаят с Полша. – Исторически преглед, 1998, № 1–2, с. 82.

²⁴²*Borsody, S.* Hungary's Road to Trianon: Peacemaking and Propaganda. – In: *Essays on World War I: Total War and Peacemaking, A Case Study on Trianon.* Ed. *B. Kiraly, P. Pastor, and I. Sanders.* New York, 1982, p. 23.

²⁴³Пак там, с. 26.

²⁴⁴*Nicolson, H.* Peacemaking 1919, 32–33.